

Εισαγωγή

Ο ορισμός της ψυχολογίας έχει αλλάξει, όπως και η εστίαση των ενδιαφερόντων της. Σε διάφορες εποχές της ιστορίας, η ψυχολογία έχει ορισθεί ως η μελέτη της ψυχής ή του νου, του πνεύματος, της συνείδησης και, πιο πρόσφατα, ως η μελέτη ή η επιστήμη της συμπεριφοράς. Επομένως, ίσως μπορούμε να καταλήξουμε σε έναν αποδεκτό ορισμό της σύγχρονης ψυχολογίας παρατηρώντας τις δραστηριότητες των σύγχρονων ψυχολόγων:

- Μερικοί αναζητούν τους βιολογικούς συσχετισμούς ψυχονοητικών φαινομένων, όπως η αίσθηση, η αντίληψη ή ο ιδεασμός.
- Μερικοί επικεντρώνονται στην κατανόηση των αρχών που διέπουν τη μάθηση και τη μνήμη.
- Μερικοί επιδιώκουν να κατανοήσουν τους ανθρώπους μελετώντας τα ζώα.
- Μερικοί μελετούν τις ασυνείδητες παρωθήσεις.
- Μερικοί επιδιώκουν να βελτιώσουν τη βιομηχανική - οργανωτική παραγωγικότητα, τις εκπαιδευτικές πρακτικές ή τις πρακτικές ανατροφής των παιδιών χρησιμοποιώντας ψυχολογικές αρχές.
- Μερικοί επιχειρούν να εξηγήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά με όρους της θεωρίας της εξέλιξης.
- Μερικοί επιχειρούν να εξηγήσουν τις ατομικές διαφορές μεταξύ των ανθρώπων σε περιοχές όπως η προσωπικότητα, η ευφυΐα και η δημιουργικότητα.
- Μερικοί ενδιαφέρονται κυρίως για την τελειοποίηση θεραπευτικών εργαλείων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να βοηθήσουν άτομα με ψυχονοητικές διαταραχές.
- Μερικοί επικεντρώνονται στις στρατηγικές

που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για την προσαρμογή τους στο περιβάλλον ή για την επίλυση προβλημάτων.

- Μερικοί μελετούν πώς αναπτύσσεται η γλώσσα και πώς, αφού αναπτυχθεί, σχετίζεται με μια ποικιλία πολιτισμικών δραστηριοτήτων.
- Μερικοί διερευνούν προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών ως πρότυπα για την κατανόηση των διαδικασιών της ανθρώπινης σκέψης.
- Κάποιοι άλλοι μελετούν τη διαδικασία αλλαγής των ανθρώπων κατά την πορεία της ζωής τους ως λειτουργία ωρίμανσης και εμπειρίας.

Αυτές δεν είναι παρά λίγες από τις δραστηριότητες με τις οποίες απασχολούνται οι σύγχρονοι ψυχολόγοι.

Προφανώς, ένας και μοναδικός ορισμός της ψυχολογίας δεν μπορεί να λάβει υπόψη του την ευρεία ποικιλία δραστηριοτήτων με τις οποίες απασχολούνται τα περισσότερα από τα 150.000 πλήρη και συνεργαζόμενα μέλη της Αμερικανικής Ψυχολογικής Ένωσης, για να μην αναφέρουμε πολλούς άλλους ψυχολόγους σε όλο τον κόσμο. Ίσως είναι προτιμότερο να θεωρήσουμε απλά ότι η ψυχολογία ορίζεται από τις επαγγελματικές δραστηριότητες των ψυχολόγων. Αυτές οι δραστηριότητες χαρακτηρίζονται από μια πλούσια ποικιλία μεθόδων, θεμάτων ενδιαφέροντος και παραδοχών γύρω από την ανθρώπινη φύση. Πρωταρχικός σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να εξετάσει την κατγωγή της σύγχρονης ψυχολογίας και να δείξει ότι τα περισσότερα από τα ενδιαφέροντα των σημερινών ψυχολόγων είναι εκδηλώσεις θεμάτων που υπήρξαν μέρος της ψυχολογίας εδώ και εκατοντάδες ή, σε μερικές περιπτώσεις, χιλιάδες χρόνια.

Προβλήματα κατά τη συγγραφή μιας ιστορίας της ψυχολογίας

Η **ιστοριογραφία** είναι η μελέτη του κατάλληλου τρόπου συγγραφής της ιστορίας. Το θέμα είναι πολύπλοκο και δεν υπάρχουν τελεσίδικες απαντήσεις σε πολλά από τα ερωτήματα που εγείρει. Σ' αυτή την ενότητα προσφέρουμε τις απαντήσεις μας σε λίγα βασικά ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν κατά τη συγγραφή μιας ιστορίας.

Από πού να ξεκινήσουμε

Κατά κυριολεξία, *ψυχολογία* σημαίνει μελέτη της ψυχής ή του νου και αυτή η μελέτη είναι τόσο παλαιά όσο και το ανθρώπινο είδος. Οι αρχαίοι, για παράδειγμα, προσπαθούσαν να εξηγήσουν τα όνειρα, την ψυχική ασθένεια, τα συναισθήματα και τις φαντασιώσεις. Ήταν αυτό ψυχολογία; Η μήπως η ψυχολογία άρχεται απ' ης στιγμής οι εξηγήσεις για την ανθρώπινη γνωστική εμπειρία, σαν αυτές που πρότειναν οι αρχαίοι Έλληνες, κατέστησαν περισσότερο συστηματικές; Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης, φέρ' ειπείν, δημιούργησαν περίπλοκες θεωρίες που επιχειρούσαν να εξηγήσουν διαδικασίες όπως η μνήμη, η αντίληψη και η μάθηση. Είναι αυτό το σημείο έναρξης της ψυχολογίας; Η μήπως η ψυχολογία γεννήθηκε όταν έγινε ανεξάρτητη επιστήμη το 19ο αιώνα; Είναι κοινή πρακτική στις μέρες μας να ορίζουμε ως έναρξη της ιστορίας της ψυχολογίας το σημείο κατά το οποίο η ψυχολογία έγινε ανεξάρτητη επιστήμη. Αυτή η τελευταία προσέγγιση δεν είναι ικανοποιητική για δύο λόγους: α) Αγνοεί την τεράστια φιλοσοφική κληρονομιά που διαμόρφωσε την ψυχολογία στον τύπο της επιστήμης που τελικά έγινε· και β) παραλείπει σημαντικές πλευρές της ψυχολογίας που είναι εκτός του χώρου της επιστήμης. Αν και αληθεύει ότι από το 19ο αιώνα η ψυχολογία, σε μεγάλο βαθμό, έχει ενστερνισθεί την επιστημονική μέθοδο, πολλοί εξαιρετικά σημαντικοί ψυχολόγοι δεν ένιωθαν υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν τις επιταγές της επιστημονικής μεθόδου. Το έργο τους δεν μπορεί να αγνοηθεί.

Η κάλυψη της ιστορίας της ψυχολογίας σ' αυτό το βιβλίο δε θα ανατρέξει στις αντιλήψεις των αρ-

χάιων. Πιστεύουμε ότι αυτού του είδους οι αντιλήψεις είναι εντός της σφαίρας της ψυχολογίας, αλλά ο χώρος δεν επιτρέπει μια τόσο περιεκτική ιστορία. Το βιβλίο αυτό, όμως, αρχίζει με τους μεγαλύτερους Έλληνες φιλοσόφους των οποίων οι εξηγήσεις σχετικά με την ανθρώπινη συμπεριφορά και τις διαδικασίες της σκέψης είναι εκείνες στις οποίες αντιδρούν έκτοτε φιλόσοφοι και ψυχολόγοι.

Τι να συμπεριλάβουμε στην ιστορία

Συνήθως, για να καθορίσει κανείς τι να συμπεριλάβει σε μια ιστορία οιοδήποτε γνωστικού αντικείμενου, ακολουθεί τα ίχνη εκείνων των ανθρώπων, των ιδεών και των γεγονότων που οδήγησαν σε ό,τι είναι σημαντικό τώρα. Αυτό το βιβλίο επίσης ακολουθεί αυτή την προσέγγιση, διερευνώντας πώς είναι σήμερα η ψυχολογία και στη συνέχεια επιχειρώντας να δείξει πώς εξελίχθηκε έτσι. Ωστόσο, υπάρχει τουλάχιστον ένας σημαντικός κίνδυνος στη χρησιμοποίηση της παρούσας κατάστασης της ψυχολογίας ως οδηγού για τη συγγραφή της ιστορίας της. Ο Stocking (1965) αποκαλεί μια τέτοια προσέγγιση στην ιστορία **παροντισμό**, σε αντίθεση με αυτό που αποκαλεί **ιστορισμό** – τη μελέτη του παρελθόντος χάριν της μελέτης και μόνο, χωρίς την προσπάθεια να καταδειχθεί η σχέση μεταξύ παρελθόντος και μέλλοντος. Ο Copleston (2001) περιγράφει τον ιστορισμό όπως εφαρμόζεται στη φιλοσοφία:

Αν θέλει κανείς να κατανοήσει τη φιλοσοφία μιας δεδομένης εποχής, πρέπει να καταβάλει την προσπάθεια να κατανοήσει τη νοοτροπία και τις προϋποθέσεις των ανθρώπων που έζησαν εκείνη την εποχή, ανεξάρτητα από το αν συμμερίζεται εκείνη τη νοοτροπία και εκείνες τις προϋποθέσεις ή όχι. (σ. 11)

Από την άλλη, ο παροντισμός επιχειρεί να κατανοήσει το παρελθόν από την άποψη της σύγχρονης γνώσης και των κριτηρίων. Ο παροντισμός υποδηλώνει ότι η παρούσα κατάσταση του επιστημονικού κλάδου αντιπροσωπεύει την ύψιστη κατάσταση ανάπτυξής του και ότι προωμότερα γεγονότα οδήγησαν ευθέως σ' αυτή. Υπό αυτή την έννοια, το πρόσφατο είναι και προτιμότερο. Αν και χρησιμοποιούμε τη σημερινή ψυχολογία ως οδη-

γό για το τι θα συμπεριλάβουμε στην ιστορία της ψυχολογίας, δεν πιστεύουμε ότι η τρέχουσα ψυχολογία είναι κατ' ανάγκην η καλύτερη. Γενικά, λοιπόν, υποθέτουμε ότι ο ιστορισμός παρέχει ένα καλύτερο πλαίσιο για την κατανόηση της ιστορίας της ψυχολογίας απ' ό,τι ο παροντισμός.

Μολονότι η σύγχρονη ψυχολογία παρέχει έναν οδηγό για να αποφασίσει κανείς ποια άτομα, ιδέες και γεγονότα να συμπεριλάβει σε μια ιστορία της ψυχολογίας, παραμένει το ερώτημα του όγκου των λεπτομερειών που θα πρέπει να συμπεριληφθούν. Αν, για παράδειγμα, επιχειρούσαμε να ανιχνεύσουμε όλες τις αιτίες μιας ιδέας, θα αναλαμβάναμε μια σχεδόν ατέρμονη έρευνα. Στην πραγματικότητα, μετά την προσπάθεια ανίχνευσης της προέλευσης μιας ιδέας ή έννοιας στην ψυχολογία, μένουμε με την εντύπωση ότι τίποτε δεν είναι ποτέ εντελώς νέο. Σπάνια, αν όχι ποτέ, ένα και μόνο άτομο είναι υπεύθυνο για μια ιδέα ή έννοια. Αυτό που συμβαίνει μάλλον είναι ότι άτομα επηρεάζονται από άλλα άτομα και ούτω καθεξής. Η ιστορία σχεδόν οποιουδήποτε πράγματος, λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα ατέρμονο ρεύμα αλληλοδιαπλεκόμενων γεγονότων. Αυτοί που θεωρούμε «μεγάλους» είναι συνήθως εκείνοι που συνθέτουν υπάρχουσες νεφελώδεις ιδέες σε μια σαφή, δυναμική άποψη. Το εγχείρημα πλήρους τεκμηρίωσης της καταγωγής μιας σημαντικής ιδέας ή έννοιας σε ένα βιβλίο ιστορίας θα περιελάμβανε τόσες πολλές λεπτομέρειες, ώστε το βιβλίο θα γινόταν υπερβολικά μεγάλο και ανιαρό. Η συνηθισμένη λύση είναι η παράλειψη μεγάλου όγκου πληροφοριών, γεγονός που καθιστά κατ' αυτό τον τρόπο την ιστορία επιλεκτική. Συνήθως καλύπτονται μόνο τα άτομα εκείνα που συνέβαλαν τα μέγιστα για την ανάπτυξη ή τη διάδοση μιας ιδέας. Για παράδειγμα, ο Darwin συνδέεται γενικά με τη θεωρία της εξέλιξης, ενώ στην πραγματικότητα η θεωρία αυτή υπήρχε με τη μία ή την άλλη μορφή χιλιάδες χρόνια. Ο Darwin τεκμηρίωσε και ανέφερε αποδεικτικά στοιχεία που υπεστήριζαν τη θεωρία της εξέλιξης με τρόπο που κατέστη δύσκολο να αγνοηθεί η εγκυρότητα της θεωρίας. Έτσι, παρότι ο Darwin δεν ήταν ο πρώτος που διατύπωσε τη θεωρία της εξέλιξης, έκανε πολλά για την τεκμηρίωση και την εκλαΐκευσή της και, κατά συνέπεια,

τη συνδέουμε με το όνομά του. Το ίδιο ισχύει και για τον Freud και την ιδέα των ασυνείδητων παρωθήσεων.

Αυτό το βιβλίο επικεντρώνεται στα άτομα εκείνα που είτε προσέφεραν τα *περισσότερα* για την ανάπτυξη μιας ιδέας είτε, για οποιονδήποτε λόγο, συνδέθηκαν άρρηκτα με μια ιδέα. Δυστυχώς, αυτή η προσέγγιση δεν είναι δίκαιη για πολλά σημαντικά άτομα που «χάθηκαν» από την αρχαιότητα ή που η φωνή τους δεν ήταν τόσο δυνατή ή διαισθητική ώστε να απαιτήσουν ιστορική αναγνώριση.

Επιλογή προσέγγισης

Μετά την επιλογή του υλικού που θα περιληφθεί σε μια ιστορία της ψυχολογίας, παραμένει προς επίλυση το πρόβλημα της επιλογής της προσέγγισης (την οποία θα ακολουθήσει ο ιστορικός κατά τη συγγραφή). Μια πιθανή προσέγγιση είναι να δοθεί έμφαση στην επίδραση μη ψυχολογικών παραγόντων, όπως οι εξελίξεις σε άλλες επιστήμες, το πολιτικό κλίμα, η τεχνολογική πρόοδος και οι οικονομικές συνθήκες. Από κοινού αυτοί και άλλοι παράγοντες δημιουργούν ένα *Zeitgeist*, ή ένα πνεύμα της εποχής, το οποίο πολλοί ιστορικοί θεωρούν ζωτικής σημασίας για την κατανόηση οποιασδήποτε ιστορικής εξέλιξης. Μια εναλλακτική λύση είναι να ακολουθηθεί κανείς την **προσέγγιση διά των σημαντικών προσωπικοτήτων**, δίνοντας έμφαση στα έργα ατόμων όπως ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Descartes, ο Darwin ή ο Freud. Ο Ralph Waldo Emerson (1841/1981) ασπάσθηκε την προσέγγιση των σημαντικών προσωπικοτήτων στην ιστορία, λέγοντας ότι η ιστορία «αναλύεται πολύ εύκολα στη βιογραφία λίγων γενναίων και ευσυνείδητων ανθρώπων» (σ. 138). Μια άλλη προσέγγιση είναι η **προσέγγιση διά της ιστορικής εξέλιξης**, που δείχνει πώς διάφορα άτομα ή γεγονότα συνέβαλαν σε αλλαγές σε μια ιδέα ή έννοια μέσα στο χρόνο. Θα μπορούσε κανείς να εστιάσει την προσοχή του, για παράδειγμα, στο πώς έχει μεταβληθεί η ιδέα της ψυχικής ασθένειας μέσα στην ιστορία.

Στη δική του προσέγγιση στην ιστορία της ψυχολογίας, ο E. G. Boring (1886-1968) τόνισε τη σημασία του *Zeitgeist* στον καθορισμό του αν, ή σε ποιο βαθμό, θα γίνει αποδεκτή μια ιδέα ή άποψη.

Προφανώς, οι ιδέες δεν εμφανίζονται στο κενό. Μια νέα ιδέα, για να γίνει αποδεκτή ή ακόμη και για να εξετασθεί, πρέπει να είναι συμβατή με υπάρχουσες ιδέες. Με άλλα λόγια, μια νέα ιδέα θα είναι ανεκτή μόνο αν εμφανίζεται εντός ενός περιβάλλοντος που μπορεί να την αφομοιώσει. Μια ιδέα ή άποψη που εμφανίζεται πριν από την ανάλογη προετοιμασία των ανθρώπων γι' αυτή δε θα γίνει αρκετά καλά κατανοητή ώστε να αξιολογηθεί κριτικά. Το σημαντικό σημείο εδώ είναι ότι η εγκυρότητα δεν αποτελεί το μοναδικό κριτήριο με το οποίο κρίνονται οι ιδέες· ψυχολογικοί και κοινωνιολογικοί παράγοντες είναι τουλάχιστον εξίσου σημαντικοί. Οι νέες ιδέες κρίνονται πάντα εντός του πλαισίου των ήδη υπάρχουσών. Αν οι νέες ιδέες είναι αρκετά συγγενείς ως προς τις υπάρχουσες ιδέες, θα γίνουν τουλάχιστον κατανοητές· το αν θα γίνουν αποδεκτές, απορριφθούν ή αγνοηθούν, αυτό είναι άλλης τάξεως ερώτημα.

Η προσέγγιση που ακολουθείται σε τούτο το βιβλίο είναι ο συνδυασμός των προσεγγίσεων του *Zeitgeist*, των σημαντικών προσωπικοτήτων και της ιστορικής εξέλιξης στην ιστοριογραφία. Αυτό το βιβλίο θα επιχειρήσει να δείξει ότι ενίοτε το πνεύμα της εποχής φαίνεται να παράγει σημαντικά άτομα και άλλοτε σημαντικά άτομα επηρεάζουν το πνεύμα της εποχής. Θα καταδειχθεί επίσης το πώς τόσο τα σημαντικά άτομα όσο και το γενικό κλίμα της εποχής μπορούν να αλλάξουν το νόημα μιας ιδέας ή μιας έννοιας. Με άλλα λόγια, ακολουθείται μια **εκλεκτικιστική προσέγγιση**, που συνεπάγεται τη χρήση οποιασδήποτε προσέγγισης φαίνεται να είναι καλύτερα σε θέση να φωτίσει μια πλευρά της ιστορίας της ψυχολογίας.

Γιατί να μελετήσουμε την ιστορία της ψυχολογίας;

Προοπτική

Όπως διαπιστώσαμε, οι ιδέες σπάνια γεννιούνται πλήρως ανεπτυγμένες, ή και ποτέ. Αυτό που μάλλον συμβαίνει είναι ότι συνήθως αναπτύσσονται κατά τη διάρκεια μιας μακράς χρονικής περιόδου. Εξετάζοντας τις ιδέες στο ιστορικό τους πλαίσιο, ο

σπουδαστής έχει τη δυνατότητα να εκτιμήσει πληρέστερα το αντικείμενο της σύγχρονης ψυχολογίας. Ωστόσο, το να θεωρεί κανείς τα προβλήματα και τα ερωτήματα με τα οποία ασχολείται τώρα η ψυχολογία ως εκδηλώσεις προβλημάτων και ερωτημάτων αιώνων προκαλεί μιαν αίσθηση ταπεινοφροσύνης και μερικές φορές ματαιοπονίας. Σε τελική ανάλυση, αν τα προβλήματα της ψυχολογίας υφίστανται επεξεργασία εδώ και αιώνες, δε θα έπρεπε να έχουν λυθεί ήδη; Αντίστροφα, η επίγνωση ότι οι παρούσες μελέτες μας έχουν αποτελέσει αντικείμενο προσπάθειας και δεχθεί την επιστημονική συμβολή μερικών από τις μεγαλύτερες διάνοιες στην ανθρώπινη ιστορία είναι συναρπαστική.

Βαθύτερη κατανόηση

Μετά την ευρύτερη προοπτική έπεται και η βαθύτερη κατανόηση. Έχοντας γνώση της ιστορίας, ο σπουδαστής δε χρειάζεται να πιστέψει απλώς άλλους σχετικά με τη σημασία του αντικείμενου της σύγχρονης ψυχολογίας. Ο σπουδαστής που είναι ενήμερος της ιστορίας γνωρίζει από πού προήλθε το αντικείμενο της ιστορίας και γιατί θεωρείται σημαντικό. Όπως ακριβώς αποκτούμε μεγαλύτερη κατανόηση της τωρινής συμπεριφοράς ενός ατόμου μαθαίνοντας περισσότερα για τις παρελθούσες εμπειρίες του, έτσι αποκτούμε και μεγαλύτερη κατανόηση της σύγχρονης ψυχολογίας μελετώντας τις ιστορικές της καταβολές. Ο Boring (1950) έκανε το παρακάτω σχόλιο σε σχέση με τους πειραματικούς ψυχολόγους:

Ο πειραματικός ψυχολόγος... χρειάζεται εκλεπτυσμένη ιστορική ενημέρωση εντός της δικής του σφαίρας εξειδίκευσης. Χωρίς μια τέτοια γνώση, αντικρίζει το παρόν με διαστρεβλωμένη προοπτική, εκλαμβάνει εσφαλμένα παλαιά δεδομένα και παλαιές απόψεις ως καινούργια και παραμένει ανήμπορος να εκτιμήσει τη σημασία νέων κινημάτων και μεθόδων. Ως προς αυτό το θέμα, δεν μπορώ παρά να δηλώσω την πεποίθησή μου εξαιρετικά έντονα. Έχω τη γνώμη ότι μια ψυχολογική ευρυμάθεια που δεν εμπεριέχει το στοιχείο του ιστορικού προσανατολισμού δεν είναι ευρυμάθεια. (σ. ix)

Αναγνώριση πρόσκαιρων τάσεων και απόψεων «της μόδας»

Μελετώντας την ιστορία της ψυχολογίας, εκπλήσσεται κανείς από τη συνειδητοποίηση ότι μια άποψη δεν αποδυναμώνεται πάντα επειδή είναι εσφαλμένη· μάλλον μερικές απόψεις εξαφανίζονται απλώς και μόνο επειδή γίνονται αντιδημοφιλείς. Το τι είναι δημοφιλές στην ψυχολογία ποικίλλει ανάλογα με το *Zeitgeist*. Όταν πρωτοεμφανίσθηκε η ψυχολογία ως επιστήμη, για παράδειγμα, η έμφαση δινόταν στην «καθαρή» επιστήμη – δηλαδή στην απόκτηση γνώσης χωρίς κανένα ενδιαφέρον για τη χρησιμότητά της. Αργότερα, όταν η θεωρία του Darwin έγινε δημοφιλής, η ψυχολογία μετατόπισε την προσοχή της στις ανθρώπινες διαδικασίες που σχείζονταν με την επιβίωση ή που επέτρεπαν στους ανθρώπους να ζουν πιο ικανοποιητικά. Σήμερα μεγάλη έμφαση στην ψυχολογία δίνεται στις γνωστικές διαδικασίες και αυτή η έμφαση οφείλεται εν μέρει σε πρόσφατες προόδους στην τεχνολογία των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Ο διαπρεπής θεωρητικός της προσωπικότητας Gordon W. Allport (1897-1967) έκανε λόγο για «μόδες» στην ψυχολογία:

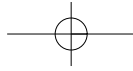
Το επάγγελμά μας προχωρεί οπασμωδικά, κυρίως υπό το κέντρισμα της μόδας... Φαίνεται πως δε λύνουμε ποτέ τα προβλήματά μας ούτε εξαντλούμε τις έννοιές μας· απλώς κάποια στιγμή επιφέρουν κόπωση και πλήξη...

Οι μόδες έχουν τις διασκεδαστικές και τις σοβαρές πλευρές τους. Μπορούμε να χαμογελάμε με τον τρόπο που «γνηραιά» προβλήματα δέχονται ευπρεπισμό και μεταμόρφωση. Έχοντας καταπονηθεί από την «υποβολιμότητα», υιοθετούμε τη νέα «μόδα» που είναι γνωστή ως «δυνατότητα της πειθούς». Η σύγχρονη ηθολογία μάς συναρπάζει και δε μας προβληματίζει η ανάμνηση ότι έναν αιώνα πριν ο John Stuart Mill δημιούργησε τον όρο για να ορίσει τη νέα επιστήμη του ανθρώπινου χαρακτήρα... Η ενίσχυση μας ελκύει, αλλά όχι η πανάρχαια συζήτηση σχετικά με τον ηδονισμό. Παραμερίζουμε το πρόβλημα της ελευθερίας προς χάριν «σημείων επιλογής». Αποφεύγουμε το πρόβλημα σώμα - πνεύμα, αλλά είμαστε μέσα στη μόδα όταν μιλάμε για «ε-

γκεφαλικά πρότυπα». Το παλιό κρασί, όπως ανακαλύπτουμε, έχει καλύτερη γεύση μέσα σε καινούργιες φιάλες.

Η σοβαρή πλευρά του θέματος τίθεται όταν εμείς και οι σπουδαστές μας λησμονούμε ότι το κρασί είναι πράγματι παλιό. Παίρνοντας στα χέρια μου ένα πρόσφατο τεύχος του *Journal of Abnormal and Social Psychology*, ανακαλύπτω ότι τα 21 άρθρα, γραμμένα από Αμερικανούς ψυχολόγους, περιορίζουν το 90% των παραπομπών τους σε δημοσιεύσεις των τελευταίων δέκα ετών, παρά το γεγονός ότι τα περισσότερα προβλήματα που ερευνούν έχουν «πολιές γενιές»... Είναι άραγε απορίας άξιο το ότι οι μεταπτυχιακοί φοιτητές μας που μελετούν τα επιστημονικά μας περιοδικά καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι βιβλιογραφία άνω των δέκα ετών δεν έχει αξία και μπορεί να αγνοηθεί με ασφάλεια; Σε μια πρόσφατη εξέταση διδακτορικού, ο υποψήφιος ρωτήθηκε τι σχέση είχε η διατριβή του σχετικά με τις σωματικές και ψυχολογικές συνθήκες του σπρες με το πρόβλημα σώμα - πνεύμα. Ομολόγησε ότι δεν είχε ακούσει ποτέ γι' αυτό το πρόβλημα. Ένας προπτυχιακός φοιτητής δήλωσε ότι το μόνο που γνώριζε για τον Thomas Hobbes ήταν ότι βυθίσθηκε μαζί με τον *Λεβιάθαν* όταν προσέκρουσε σε παγόβουνο το 1912. (Allport, 1964, σσ. 149-151)

Με αυτού του είδους τα παραδείγματα σχετικά με το πώς τα θέματα της έρευνας κινούνται εντός ή εκτός μόδας στην επιστήμη, διαπιστώνουμε πάλι ότι η «αναφορά στην πραγματικότητα» δεν είναι η μόνη μεταβλητή που καθορίζει το αν μια ιδέα θα είναι αποδεκτή. Μελετώντας τους συναισθηματικούς και κοινωνικούς παράγοντες που σχετίζονται με τη συρρώρευση γνώσης, ο σπουδαστής μπορεί να τοποθετήσει τη σημερινή αποδεκτή γνώση σε μια πιο ρεαλιστική προοπτική. Μια τέτοια προοπτική επιτρέπει στο σπουδαστή να αντιληφθεί ότι το ποιο σώμα γνώσης είναι αποδεκτό ως σημαντικό ή «αληθινό» είναι, εν μέρει τουλάχιστον, υποκειμενικό και αυθαίρετο. Καθώς τα *Zeitgeists* αλλάζουν, το ίδιο συμβαίνει και με το τι θεωρείται της «μόδας» στην επιστήμη, και η ψυχολογία δεν υπήρξε άτρωτη σ' αυτή τη διαδικασία.

Αποφυγή επανάληψης σφαλμάτων

Ο George Santayana δήλωσε: «Αυτοί που δεν μπορούν να θυμηθούν το παρελθόν είναι καταδικασμένοι να το επαναλάβουν». Μια τέτοια επανάληψη θα ήταν ανεπίτρεπτη ακόμη κι αν περιελάμβανε μόνο επιτυχίες, επειδή θα δαπανάτο άμετρα τόσος πολύς χρόνος και ενέργεια. Είναι ιδιαίτερα ατυχής, όμως, αν επαναλαμβάνονται σφάλματα. Όπως θα δούμε σ' αυτό το κείμενο, η ψυχολογία είχε το μερίδιό της σε σφάλματα και αδιέξοδα. Ένα σφάλμα ήταν ο ενστερνιασμός της *φρενολογίας*, της πεποίθησης ότι χαρακτηριστικά της προσωπικότητας μπορούσαν να γίνουν κατανοητά με την ανάλυση των προεξοχών και των κοιλοτήτων στο κρανίο ενός ανθρώπου (βλ. Κεφάλαιο 8). Ένα αδιέξοδο μπορεί να υπήρξε ολόκληρη η σχολή του δομισμού, τα μέλη της οποίας προσπάθησαν να μελετήσουν τα στοιχεία της σκέψης χρησιμοποιώντας την ενδοσκοπική μέθοδο (βλ. Κεφάλαιο 9). Γενικά, θεωρείται ότι οι προσπάθειες των οπαδών του δομισμού, αν και εξαιρετικά δημοφιλείς στην εποχή τους, υπήρξαν στείρες και μη παραγωγικές. Ωστόσο, ήταν σημαντικό για την ψυχολογία ότι καταβλήθηκε μια τέτοια προσπάθεια, γιατί συμπεράναμε πως μια τέτοια προσέγγιση οδήγησε σε πολύ λίγα χρήσιμα αποτελέσματα. Αυτό και άλλα ενδιαφέροντα μαθήματα θα είχαν μείνει αναξιοποίητα αν τα λάθη του παρελθόντος επαναλαμβάνονταν λόγω έλλειψης ιστορικών πληροφοριών.

Πηγή πολύτιμων ιδεών

Μελετώντας την ιστορία, μπορεί να ανακαλύψουμε ιδέες που αναπτύχθηκαν σε μια πρωιμότερη εποχή, αλλά για κάποιο λόγο παρέμειναν αφανείς. Η ιστορία της επιστήμης προσφέρει αρκετά παραδείγματα μιας ιδέας που «επικράτησε» μόνο μετά την εκ νέου ανακάλυψή της πολύ καιρό αφότου είχε αρχικά προταθεί. Αυτό το γεγονός εναρμονίζεται απόλυτα με την ερμηνεία της ιστορίας σύμφωνα με το *Zeitgeist* (πνεύμα της εποχής), υποδηλώνοντας ότι κάποιες συνθήκες είναι πιο κατάλληλες για την αποδοχή μιας ιδέας απ' ό,τι άλλες. Οι έννοιες της εξέλιξης, των αυσινείδων παρωθήσεων και των εξαρτημένων ανυδράσεων είχαν προταθεί και επαναπροταθεί αρκετές φορές πριν προφερθούν σε μίαν ατιμόσφαιρα που επέτρεψε την

κριτική τους αξιολόγηση. Ακόμη και η «επαναστατική» ηλιοκεντρική θεωρία του Κοπέρνικου είχε καλλιεργηθεί από τους Έλληνες πολλούς αιώνες πριν την προτείνει ο ίδιος. Ένα τελευταίο παράδειγμα είναι αυτό της πλαγιοποίησης¹ (lateralization) της εγκεφαλικής λειτουργίας. Πολλοί πιστεύουν πως η ιδέα ότι τα δύο εγκεφαλικά ημισφαίρια λειτουργούν με ριζικά διαφορετικούς τρόπους είναι καινούργια. Ωστόσο, πάνω από εκατό χρόνια πριν, το άρθρο του Brown-Séquard «Έχουμε δύο εγκεφάλους ή έναν;» ήταν ένα από τα πολλά που είχαν γραφτεί πάνω σ' αυτό το θέμα. Αναμφίβολα, πολλές δυνάμει παραγωγικές ιδέες στην ιστορία της ψυχολογίας περιμένουν ακόμη να δοκιμασθούν και πάλι κάτω από νέες, ίσως πιο δεκτικές, περιστάσεις.

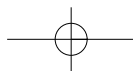
Περίεργεια

Αντί να διερωτώμεθα «Γιατί να μελετάμε την ιστορία της ψυχολογίας;», ίσως θα ήταν πιο λογικό να ρωτήσουμε: «Γιατί όχι;» Πολλοί άνθρωποι μελετούν την ιστορία των ΗΠΑ επειδή ενδιαφέρονται για τις Ηνωμένες Πολιτείες, και τα νεότερα μέλη μιας οικογένειας συχνά αρέσκονται να ακούν ιστορίες για την παιδική ηλικία των μεγαλύτερων μελών της οικογένειας. Με άλλα λόγια, η επιθυμία να γνωρίζουμε όσο γίνεται περισσότερα γύρω από ένα θέμα ή έναν άνθρωπο που μας ενδιαφέρει, συμπεριλαμβανομένης της ιστορίας αυτού του θέματος ή του ανθρώπου, είναι φυσιολογική. Η ψυχολογία δεν αποτελεί εξαίρεση.

Τι είναι επιστήμη;

Σε διάφορες εποχές στην ιστορία, σημαντικά άτομα (όπως ο Galileo ή ο Kant) έχουν ισχυρισθεί ότι η ψυχολογία δε θα μπορούσε ποτέ να είναι **επιστήμη** λόγω της ενασχόλησής της με την υποκειμενική εμπειρία. Πολλοί φυσικοί επιστήμονες εξακολουθούν να το πιστεύουν αυτό, και μερικοί ψυχολόγοι δε θα διαφωνούσαν μαζί τους. Ο τρόπος συγγραφής μιας ιστορίας ψυχολογίας θα επη-

1. Αποδίδεται και ως πλαγίωση, πλευρίωση και πλευρικότητα. (Σ.τ.Ε.)

ρεασθεί από το αν η ψυχολογία μπορεί να θεωρηθεί επιστήμη. Για να απαντήσουμε, όμως, στο ερώτημα αν η ψυχολογία είναι επιστήμη, πρέπει πρώτα να προσπαθήσουμε να ορίσουμε την επιστήμη. Η επιστήμη γεννήθηκε ως ένας τρόπος για να δοθούν απαντήσεις σε ερωτήματα γύρω από τη φύση μέσω της άμεσης διερεύνησης της φύσης αντί να βασίζομαστε μόνο σε εκκλησιαστικά δόγματα, σε αυθεντίες του παρελθόντος ή σε αφηρημένες διαδικασίες σκέψης. Από τις απαρχές της επιστήμης, η έσοχη αυθεντία της υπήρξε η **εμπειρική παρατήρηση** (δηλαδή η άμεση παρατήρηση της φύσης), αλλά η επιστήμη είναι κάτι περισσότερο από την απλή παρατήρηση της φύσης. Για να είναι χρήσιμες, οι παρατηρήσεις πρέπει να είναι οργανωμένες ή ταξινομημένες με κάποια μέθοδο και πρέπει να σημειώνονται οι τρόποι με βάση τους οποίους είναι όμοιες ή διαφορετικές από άλλες παρατηρήσεις. Μετά την καταγραφή ομοιοτήτων και διαφορών μεταξύ παρατηρήσεων, πολλοί επιστήμονες πραγματοποιούν το επιπλέον βήμα της προσπάθειας να εξηγήσουν αυτό που έχουν παρατηρήσει. Η επιστήμη, λοιπόν, χαρακτηρίζεται συχνά ως οντότητα διαθέτουμε δύο μείζονα συστατικά μέρη: α) εμπειρική παρατήρηση και β) θεωρία. Σύμφωνα με τον Hull (1943), οι δύο αυτές πλευρές της επιστήμης είναι ευδιάκριτες στις πρωιμότητες προσπάθειες των ανθρώπων να κατανοήσουν τον κόσμο τους:

Οι άνθρωποι ασχολούνται πάντα με τη διττή δραστηριότητα της παρατήρησης και, στη συνέχεια, της αναζήτησης εξηγήσεων των αποκαλύψεων που προκύπτουν. Όλοι οι φυσιολογικοί άνθρωποι σε όλες τις εποχές έχουν παρατηρήσει την ανατολή και τη δύση του Ήλιου και τις διάφορες φάσεις της Σελήνης. Οι πιο στοχαστικοί απ' αυτούς προχώρησαν μετά στα ερωτήματα: «Γιατί; Γιατί η Σελήνη πληρούται και φθίνει; Γιατί ο Ήλιος ανατέλλει και δύει και πού μεταβαίνει όταν δύει;» Στο σημείο αυτό παρουσιάζονται τα δύο ουσιαστικά στοιχεία της σύγχρονης επιστήμης: οι παρατηρήσεις συνιστούν το εμπειρικό ή πραγματικό στοιχείο και η συστηματική προσπάθεια εξήγησης αυτών των δεδομένων συνιστά το θεωρητικό στοιχείο. Καθώς η επιστήμη εξελισσόταν, εμφανίστηκε η εξειδίκευση, ή ο καταμερισμός έργου· με-

ρικοί άνθρωποι έχουν αφιερώσει το χρόνο τους κυρίως στην παρατήρηση, ενώ ένας μικρότερος αριθμός έχει ασχοληθεί με το πρόβλημα της εξήγησης. (σ. 1)

Συνδυασμός ορθολογισμού και εμπειρισμού

Αυτό που καθιστά την επιστήμη τόσο ισχυρό εργαλείο είναι ότι συνδυάζει δύο αρχαίες μεθόδους προσέλασης της γνώσης: τον **ορθολογισμό*** και τον **εμπειρισμό**. Ο ορθολογιστής πιστεύει ότι πρέπει να χρησιμοποιηθούν νομικές λειτουργίες ή αρχές για να γίνει δυνατή η επίτευξη γνώσης. Ο ορθολογιστής, για παράδειγμα, ισχυρίζεται ότι η εγκυρότητα ή ακυρότητα ορισμένων προτάσεων μπορεί να καθορισθεί από την προσεκτική εφαρμογή των κανόνων της λογικής. Ο εμπειριστής υποστηρίζει ότι η πηγή κάθε γνώσης είναι η αισθητηριακή παρατήρηση. Η αληθινή γνώση, επομένως, μπορεί να προέλθει ή να επικυρωθεί μόνο διά της αισθητηριακής εμπειρίας. Μετά από αιώνες διερεύνησης, ανακαλύφθηκε ότι μεμονωμένοι ο ορθολογισμός και ο εμπειρισμός είχαν περιορισμένη χρησιμότητα. Η επιστήμη συνδύασε τις δύο θέσεις και, έκτοτε, η γνώση συσσωρεύεται με μεγάλο ρυθμό ανάπτυξης.

Η ορθολογική πλευρά της επιστήμης την εμποδίζει να συλλέγει απλώς μια ατέλειωτη σειρά ασύνδετων εμπειρικών δεδομένων. Επειδή ο επιστήμονας πρέπει με κάποιο τρόπο να κατανοήσει αυτό που παρατηρεί, διατυπώνονται θεωρίες. Μια **επιστημονική θεωρία** έχει δύο κύριες λειτουργίες: α) Οργανώνει εμπειρικές παρατηρήσεις και β) δρα ως οδηγός για μελλοντικές παρατηρήσεις. Η τελευταία λειτουργία μιας επιστημονικής θεωρίας παράγει **επαληθεύσιμες προτάσεις**. Με άλλα λόγια, μια θεωρία εισηγείται προτάσεις που δοκιμάζονται πειραματικά. Αν οι προτάσεις που παράγονται από μια θεωρία επιβεβαιώνονται μέσω πειραματισμού, η θεωρία αποκτά ισχύ· αν οι προτάσεις δεν επιβεβαιώνονται από τον πειραματισμό, η

* Αποδίδεται και ως λογοκρατία ή ρασιοναλισμός. (Σ.τ.Μ.)

θεωρία θα απολέσει την ισχύ της. Αν η θεωρία παράγει υπερβολικά πολλές εσφαλμένες προτάσεις, θα πρέπει ή να αναθεωρηθεί ή να εγκαταλειφθεί. Κατά ταύτα, οι επιστημονικές θεωρίες πρέπει να είναι επιδεκτικές δοκιμής. Πρέπει δηλαδή να παράγουν υποθέσεις που να μπορούν να επικυρωθούν ή να ακυρωθούν εμπειρικά. Στην επιστήμη, επομένως, είναι σημαντική η άμεση παρατήρηση της φύσης, αλλά μια τέτοια παρατήρηση καθοδηγείται συχνά από τη θεωρία.

Η αναζήτηση νόμων

Ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα της επιστήμης είναι ότι επιδιώκει να ανακαλύψει σχέσεις υπαγόμενες σε νόμους. Ένας **επιστημονικός νόμος** μπορεί να ορισθεί ως μια σταθερά παρατηρούμενη σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων κατηγοριών εμπειρικών περιστατικών. Όταν, για παράδειγμα, συμβαίνει το X, το Y έχει επίσης την τάση να συμβαίνει. Τονίζοντας την ύπαρξη πλήθους νόμων, η επιστήμη διακρύνει το ενδιαφέρον της για τη γενική μάλλον παρά για την ιδιαίτερη περίπτωση. Κατά παράδοση, η επιστήμη δεν ενδιαφέρεται για ιδιωτικά ή ασυνήθη περιστατικά, αλλά για γενικούς νόμους που μπορούν να παρατηρηθούν δημόσια και να επαληθευθούν. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι ένας επιστημονικός νόμος είναι γενικός και, επειδή περιγράφει μια σχέση μεταξύ εμπειρικών περιστατικών, είναι επιδεκτικός **κοινής παρατήρησης**. Η έννοια της κοινής παρατήρησης είναι σημαντική πλευρά της επιστήμης. Όλοι οι επιστημονικοί ισχυρισμοί πρέπει να είναι επαληθεύσιμοι από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο. Στην επιστήμη δεν υπάρχει μυστική γνώση διαθέσιμη μόνο σε αυθεντίες που διαθέτουν τα κατάλληλα προσόντα.

Υπάρχουν δύο γενικές κατηγορίες επιστημονικών νόμων. Μία κατηγορία είναι οι **συσχετικοί νόμοι**, που περιγράφουν το πώς κατηγορίες περιστατικών μεταβάλλονται από κοινού με κάποιο συστηματικό τρόπο. Οι βαθμολογίες σε δοκιμασίες νοημοσύνης, για παράδειγμα, συνήθως συσχετίζονται θετικά με βαθμολογίες σε δοκιμασίες δημιουργικότητας. Με αυτού του είδους τις πληροφορίες, μόνο πρόβλεψη είναι δυνατή. Δηλαδή, αν γνωρίζαμε τη βαθμολογία ενός ατόμου σε μια δο-

κιμασία νοημοσύνης, θα μπορούσαμε να προβλέψουμε τη βαθμολογία του σε μια δοκιμασία δημιουργικότητας και το αντίστροφο. Μια πιο ισχυρή κατηγορία νόμων είναι οι **αιτιώδεις νόμοι**, που ορίζουν το πώς σχετίζονται τα περιστατικά αιτιολογικά. Αν, για παράδειγμα, γνωρίζαμε τα αίτια μιας ασθένειας, θα μπορούσαμε να προβλέψουμε *και* να ελέγξουμε αυτή την ασθένεια – προλαμβάνοντας την εκδήλωση των αιτίων μιας ασθένειας, προλαμβάνουμε την εκδήλωσή της. Έτσι, οι συσχετικοί νόμοι επιτρέπουν την πρόβλεψη, αλλά οι αιτιώδεις νόμοι επιτρέπουν πρόβλεψη και έλεγχο. Γι' αυτό το λόγο οι αιτιώδεις νόμοι είναι πιο ισχυροί απ' ό,τι οι συσχετικοί νόμοι κι έτσι θεωρούνται γενικά προτιμότεροι.

Ένας μείζων στόχος της επιστήμης είναι η ανακάλυψη των αιτίων των φυσικών φαινομένων. Ο προσδιορισμός των αιτίων των φυσικών περιστατικών, όμως, είναι εξαιρετικά πολύπλοκος και συνήθως απαιτεί ουσιώδη πειραματική έρευνα. Δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένο, για παράδειγμα, το ότι η συνάφεια αποδεικνύει αιτιότητα. Αν μετά από ένα χορό της βροχής ακολουθήσει βροχή, δεν μπορεί να θεωρηθεί ως δεδομένο ότι ο χορός προκάλεσε αναγκαστικά τη βροχή. Κάτι που περιπλέκει επίσης τα πράγματα είναι το γεγονός ότι σπάνια, ή και ποτέ, τα περιστατικά έχουν ένα και μόνο αίτιο· αντίθετα, έχουν μάλλον πολλαπλά αίτια. Ερωτήματα όπως «Τι προκάλεσε το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο;» και «Τι προκαλεί σχιζοφρένεια;» απέχουν πολύ ακόμη από το να εύρουν απαντήσεις. Ακόμη και απλούστερα ερωτήματα, όπως «Γιατί παραιτήθηκε ο John από τη δουλειά του;» ή «Γιατί η Jane παντρεύθηκε τον John;» είναι στην πραγματικότητα εξαιρετικά πολύπλοκα. Στην ιστορία της φιλοσοφίας και της επιστήμης η έννοια της αιτιότητας υπήρξε ανέκαθεν μία από τις έννοιες που προκαλούν τη μεγαλύτερη σύγχυση (βλ., για παράδειγμα, Clatterbaugh, 1999).

Η υπόθεση της αιτιοκρατίας

Λόγω του γεγονότος ότι ένας πρωτεύων σκοπός της επιστήμης είναι να ανακαλύπτει σχέσεις διεπόμενες από νόμους, η επιστήμη υποθέτει ότι αυτό που ερευνάται υπόκειται σε νόμους. Ο χημικός, για παράδειγμα, υποθέτει ότι οι χημικές αντιδρά-

οις υπακούουν σε νόμους και ο φυσικός υποθέτει ότι ο υλικός κόσμος επίσης διέπεται από νόμους. Η υπόθεση ότι το θέμα που μελετάται μπορεί να κατανοηθεί σύμφωνα με αιτιώδεις νόμους ονομάζεται **αιτιοκρατία***. Ο Taylor (1967) όρισε την αιτιοκρατία ως το φιλοσοφικό δόγμα που «δηλώνει ότι για καθετί που συμβαίνει εκάστοτε υπάρχουν συνθήκες τέτοιες ώστε, όταν αυτές είναι δεδομένες, τίποτε άλλο δε θα μπορούσε να συμβεί» (σ. 359). Ο αιτιοκρατικός επιστήμονας, λοιπόν, υποθέτει ότι όλα όσα συμβαίνουν αποτελούν λειτουργία ενός πεπερασμένου αριθμού αιτίων και ότι, αν αυτά τα αίτια ήταν γνωστά, θα μπορούσε να προβλεφθεί ένα περιστατικό με απόλυτη ακρίβεια. Δεν είναι απαραίτητο ωστόσο να γνωρίζουμε *όλες* τις αιτίες ενός περιστατικού· ο αιτιοκρατικός υποθέτει απλώς ότι υπάρχουν και ότι, καθώς γίνονται γνωστά όλο και περισσότερα αίτια, οι προβλέψεις γίνονται πιο ακριβείς. Σχεδόν όλοι θα συμφωνούσαν, για παράδειγμα, ότι ο καιρός είναι μια λειτουργία ενός πεπερασμένου αριθμού μεταβλητών, όπως οι ηλιακές κηλίδες, τα ρεύματα και η βαρομετρική πίεση· παρ' όλα αυτά, οι καιρικές προβλέψεις είναι πάντα πιθανολογικές, επειδή πολλές από αυτές τις μεταβλητές τροποποιούνται συνεχώς και άλλες είναι απλώς άγνωστες. Η *υπόθεση* πίσω από την πρόβλεψη του καιρού, όμως, είναι η αιτιοκρατία. *Όλες οι επιστήμες προϋποθέτουν την ύπαρξη αιτιοκρατίας.*

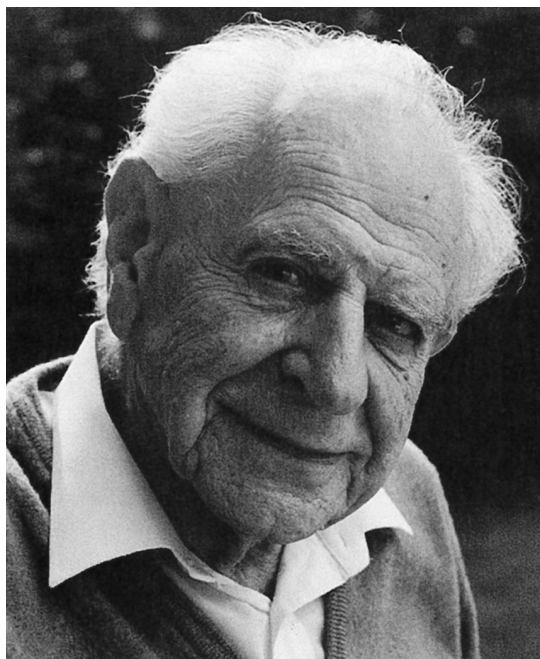
Αναθεωρήσεις της παραδοσιακής άποψης της επιστήμης

Η παραδοσιακή άποψη είναι ότι η επιστήμη περιλαμβάνει εμπειρική παρατήρηση, διατύπωση θεωριών, δοκιμασία και αναθεώρηση των θεωριών, πρόβλεψη, έλεγχος και αναζήτηση σχέσεων διεπομένων από νόμους, καθώς και την υπόθεση της αιτιοκρατίας. Παρά ταύτα, ορισμένοι εξέχοντες φιλόσοφοι της επιστήμης διαφωνούν με μερικές τουλάχιστον πλευρές της παραδοσιακής άποψης της επιστήμης. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται ο Karl Popper και ο Thomas Kuhn.

* Αποδίδεται και ως ντετερμινισμός. (Σ.τ.Μ.)

Karl Popper

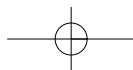
Ο Karl Popper (1902-1994) διαφωνούσε με την παραδοσιακή περιγραφή της επιστήμης με δύο βασικούς τρόπους. Πρώτον, διαφωνούσε ως προς το ότι η επιστημονική δραστηριότητα εκκινά από την εμπειρική παρατήρηση. Σύμφωνα με τον Popper, η παλαιότερη άποψη της επιστήμης υποδηλώνει ότι οι επιστήμονες περιέρχονται τον κόσμο κάνοντας παρατηρήσεις και έπειτα επιχειρούν να εξηγήσουν αυτό που έχουν παρατηρήσει. Ο Popper (1963/2002a) έδειξε ποιο είναι το πρόβλημα με μια τέτοια άποψη:

ME TIN AΛEIA TOY ESTATE OF SIR KARL POPPER

Karl Popper

Πριν από είκοσι πέντε χρόνια προσπάθησα να δώσω σε μια ομάδα φοιτητών της φυσικής στη Βιέννη να καταλάβει αυτό το σημείο, αρχίζοντας τη διάλεξη με τις παρακάτω οδηγίες: «Πάρτε μολύβι και χαρτί: παρατηρήστε προσεκτικά και γράψτε αυτό που παρατηρήσατε!» Ρώτησαν, φυσικά, *π* ήθελα να παρατηρήσουν. Προφανώς, η οδηγία «παρατηρήσατε!» είναι παράλογη... η παρατήρηση είναι πάντα επιλεκτική. Χρειάζεται ένα επιλεγμένο αντικείμενο, ένα ορισμένο ενταλαμένο έργο, ένα ενδιαφέρον, μια άποψη, ένα πρόβλημα. (σ. 61)

Κατά ταύτα, σύμφωνα με τον Popper, η επιστημονική δραστηριότητα εκκινά από ένα πρόβλημα και το πρόβλημα καθορίζει ποιες παρατηρήσεις θα κάνουν οι επιστήμονες. Το επόμενο βήμα είναι να προτείνουν λύσεις για το πρόβλημα (εικασίες) και έπειτα να επιχειρήσουν να ανεύρουν τα ελαττώματα των προτεινόμενων λύσεων (ανασκευές - διαψεύσεις). Ο Popper θεωρούσε ότι η επιστημονική μέθοδος περιλαμβάνει τρία στάδια: προβλήματα, θεωρίες (προτεινόμενες λύσεις) και κριτική.

Η αρχή της διαψευσιμότητας. Σύμφωνα με τον Popper, το κριτήριο της διάκρισης μεταξύ μιας επιστημονικής θεωρίας και μιας μη επιστημονικής είναι η **αρχή της διαψευσιμότητας**. Μια επιστημονική θεωρία πρέπει να είναι διαψεύσιμη - ανασκευάσιμη. Αντίθετα με το τι πιστεύουν πολλοί, αν οποιαδήποτε παρατήρηση που μπορεί να κατανοήσει κανείς συμφωνεί με μια θεωρία, τότε η θεωρία είναι αδύναμη, όχι ισχυρή. Ο Popper αφιέρωσε πολύ χρόνο στην άσκηση κριτικής των θεωριών του Freud και του Adler γι' αυτό το λόγο. Χωρίς εξαίρεση, όλα όσα κάνει ένας άνθρωπος μπορούν να θεωρηθούν ως υποστηρικτικά είτε της μιας είτε της άλλης από αυτές τις θεωρίες. Αυτό συμβαίνει επειδή αυτές οι θεωρίες είναι τόσο αόριστες, ώστε, ό,τι κι αν συμβεί, μπορεί να υποστηριχθεί η επαλήθευσή τους. Σύμφωνα με τον Popper, η αοριστία είναι επίσης εκείνη που παρεμποδίζει μια ουσιαστική δοκιμασία των ωροσκοπίων που δημιουργούν οι αστρολόγοι (1963/2002a, σ. 49). Ο ίδιος αντιπαρέβαλε παρόμοιου είδους θεωρίες με εκείνες του Einstein, που προβλέπουν επακριβώς το τι θα πρέπει ή δε θα πρέπει να συμβεί αν είναι ορθές. Έτσι, οι θεωρίες του Einstein, σε αντίθεση με εκείνες του Freud και του Adler και με τις αστρολογικές προβλέψεις, ήταν διαψεύσιμες και, κατά συνέπεια, επιστημονικές.

Για τον Popper, επομένως, για να είναι μια θεωρία επιστημονική, πρέπει να κάνει **παράτολμες προβλέψεις** – προβλέψεις που διατρέχουν πραγματικό κίνδυνο να είναι εσφαλμένες. Θεωρίες που δεν κάνουν παράτολμες προβλέψεις ή που εξηγούν φαινόμενα *αφού* έχουν ήδη εκδηλωθεί είναι, σύμφωνα με εκείνον, μη επιστημονικές. Εκτός της αοριστίας, ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα με πολ-

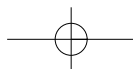
λές ψυχολογικές θεωρίες (όπως του Freud και του Adler) είναι ότι ασχολούνται περισσότερο με την **εκ των υστέρων ερμηνεία**, δηλαδή την εξήγηση των φαινομένων αφού έχουν ήδη εκδηλωθεί, παρά με την πρόρρηση. Είτε λόγω της αοριστίας είτε της έμφασης στην εκ των υστέρων ερμηνεία, αυτές οι θεωρίες δεν κάνουν *παράτολμες* προβλέψεις και δε διατρέχουν τον κίνδυνο να διαψευστούν. Κατά συνέπεια, είναι μη επιστημονικές.

Σύμφωνα με τον Popper, αυτό που προκαλεί επιστημονική πρόοδο είναι οι λανθασμένες προβλέψεις μιας θεωρίας και όχι οι ορθές της. Αυτή η ιδέα περιγράφεται ικανοποιητικά από τους Marx και Goodson (1976):

Στην πραγματική επιστημονική ζωή, οι θεωρίες συνήθως συνεισφέρουν όχι με το να είναι ορθές, αλλά με το να *είναι εσφαλμένες*. Με άλλα λόγια, η επιστημονική πρόοδος στη θεωρία καθώς και στα πειράματα τείνει να οικοδομείται πάνω στις διαδοχικές διορθώσεις πολλών λαθών, τόσο μεγάλων όσο και μικρών. Έτσι, η διαδεδομένη άποψη ότι μια θεωρία πρέπει να είναι σωστή για να είναι χρήσιμη είναι εσφαλμένη. (σ. 249)

Κατά την άποψη του Popper, *όλες* οι επιστημονικές θεωρίες θα θεωρηθούν κάποια στιγμή εσφαλμένες και θα αντικατασταθούν από πιο επαρκείς θεωρίες· είναι πάντα απλώς θέμα χρόνου. Γι' αυτό το λόγο η ύψιστη θέση που μπορεί να κατακτήσει μια θεωρία, σύμφωνα με τον Popper, είναι ότι *«δεν έχει διαψευσθεί ακόμη»*. Η επιστήμη είναι μια ατέρμονη αναζήτηση για όλο και καλύτερες λύσεις προβλημάτων ή εξηγήσεις φαινομένων. Ο Brett (1912-1921/1965) συνέλαβε με ακρίβεια αυτή την άποψη:

Έχουμε την τάση να αντιλαμβανόμαστε την επιστήμη ως ένα «σώμα γνώσης» που άρχισε να συσσωρεύεται όταν οι άνθρωποι ανακάλυψαν την «επιστημονική μέθοδο». Αυτό είναι μια πρόληψη. Είναι πιο συνεπές με την ιστορία της σκέψης να περιγράψουμε την επιστήμη ως τους μύθους σχετικά με τον κόσμο οι οποίοι δεν έχουν χαρακτηριστεί ακόμη εσφαλμένοι. (σ. 37)

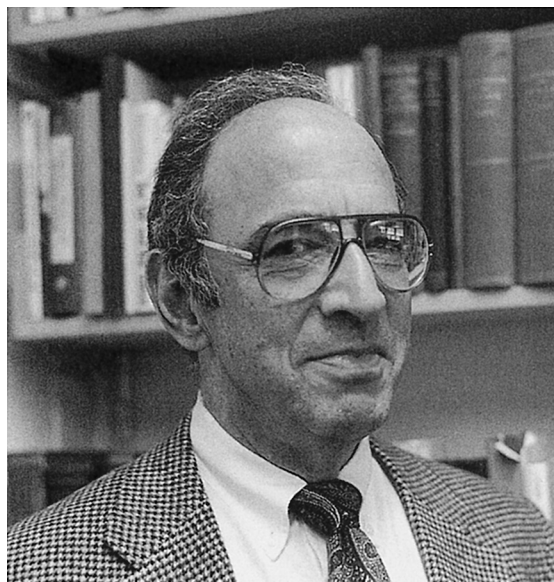
Σημαίνει αυτό ότι ο Popper πίστευε πως οι μη επιστημονικές θεωρίες είναι άχρηστες; Σίγουρα όχι! Ο ίδιος υπεστήριζε:

Ιστορικά, όλες –ή σχεδόν όλες– οι επιστημονικές θεωρίες κατάγονται από μύθους, και... ένας μύθος μπορεί να περιέχει σημαντικές προβλέψεις επιστημονικών θεωριών... Έτσι, πιστεύω πως, αν ευρεθεί ότι μια θεωρία είναι μη επιστημονική ή «μεταφυσική»... δε σημαίνει ότι εξαιτίας αυτού είναι ασήμαντη ή αμελητέα ή «χωρίς νόημα» ή «ανόητη». (1963/2002a, σ. 50)

Ο Popper χρησιμοποιούσε τη διάψευση ως διαχωριστική γραμμή μεταξύ μιας επιστημονικής και μιας μη επιστημονικής θεωρίας, αλλά όχι μεταξύ μιας χρήσιμης και μιας άχρηστης θεωρίας. Πολλές θεωρίες στην ψυχολογία αποτυγχάνουν στη δοκιμασία του Popper ως προς τη διαψευσιμότητα, είτε επειδή –γενικόλογες ούσες– επιβεβαιώνονται από σχεδόν κάθε παρατήρηση είτε επειδή ασχολούνται μάλλον με εκ των υστέρων ερμηνεία παρά με πρόρρηση. Αυτού του είδους οι θεωρίες στερούνται επιστημονικής σχολαστικότητας, αλλά εξακολουθούν να είναι συχνά χρήσιμες. Οι θεωρίες του Freud και του Adler αποτελούν παραδείγματα.

Thomas Kuhn

Μέχρι πρόσφατα, υπήρχε ευρέως η πεποίθηση ότι η επιστημονική μέθοδος αποτελούσε εγγύηση αντικειμενικότητας και ότι η επιστήμη παρήγε πληροφορίες με σταθερό, προοδευτικό ρυθμό. Επικρατούσε η υπόθεση ότι ο κόσμος αποτελείται από επιστητές «αλήθειες» και ότι, ακολουθώντας επιστημονικές διαδικασίες, η επιστήμη είχε τη δυνατότητα να προσεγγίσει συστηματικά αυτές τις αλήθειες. Με άλλα λόγια, η επιστημονική δραστηριότητα καθοδηγούνταν από τη **θεωρία της αντιστοιχίας με την αλήθεια**, «την ιδέα ότι ο στόχος, όταν αξιολογούνται επιστημονικοί νόμοι ή θεωρίες, είναι να καθορισθεί αν αντιστοιχούν ή όχι σε έναν εξωτερικό, ανεξάρτητο από το νου, κόσμο» (Kuhn, 2000a, σ. 95). Ο Thomas Kuhn (1922-1996) μετέβαλε αυτή τη σύλληψη της επιστήμης καταδεικνύοντας ότι η επιστήμη είναι ένα εξαιρετικά υποκειμενικό εγχείρημα.

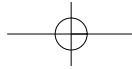

Thomas Kuhn

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΤΕΡΙΚΗ ΑΛΕΙΑ ΤΟΥ MIT

Παραδείγματα και κανονική επιστήμη². Σύμφωνα με τον Kuhn, στις φυσικές επιστήμες τα περισσότερα μέλη μιας επιστημονικής κοινότητας συμπεριφέρονται συνήθως μία άποψη. Στη φυσική ή στη χημεία, για παράδειγμα, οι περισσότεροι ερευνητές αποδέχονται ένα κοινό σύνολο παραδοχών ή πεποιθήσεων σχετικά με το αντικείμενό τους. Ο Kuhn αναφέρεται σε μια τέτοια ευρέως αποδεκτή άποψη ως **παράδειγμα**. Αν και ο ίδιος χρησιμοποιούσε τον όρο *παράδειγμα* με διάφορους τρόπους, το όριζε συνήθως ως «το σύνολο των πεποιθήσεων, των αξιών, των τεχνικών κ.λπ. που αποδέχονται τα μέλη μιας δεδομένης [επιστημονικής] κοινότητας» (1996, σ. 175). Για τους επιστήμονες εκείνους που ενστερνίζονται ένα παράδειγμα, το παράδειγμα αυτό γίνεται ο τρόπος θέασης και ανάλυσης του αντικειμένου της επιστήμης τους. Από τη στιγμή που ένα παράδειγμα θα γίνει αποδεκτό, οι δραστηριότητες εκείνων που το αποδέχονται αφορούν πλέον στη διερεύνηση των συνεπαγωγών αυτού του παραδείγματος. Ο Kuhn α-

2. Ο όρος normal science αποδίδεται και ως «φυσιολογική» επιστήμη στην εισαγωγή του επιμελητή Β. Κάλφα στην ελληνική έκδοση του έργου του Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, 5η έκδ., Σύγχρονα Θέματα. (Σ.τ.Ε.)

ναφερόταν σ' αυτού του είδους τις δραστηριότητες ως **κανονική επιστήμη**. Η κανονική επιστήμη παρέχει αυτό που ο Kuhn αποκαλούσε «εκκαθαριστική επιχείρηση» για ένα παράδειγμα. Ενώ ακολουθούν το παράδειγμα, οι επιστήμονες εξερευνούν εις βάθος τα προβλήματα που ορίζονται από το παράδειγμα και χρησιμοποιούν τις τεχνικές που προτείνονται από αυτό ενώ εξερευνούν αυτά τα προβλήματα. Ο Kuhn παρομοίαζε την κανονική επιστήμη με την **επίλυση γρίφων**. Όπως οι γρίφοι, τα προβλήματα της κανονικής επιστήμης έχουν μια εξασφαλισμένη λύση και υπάρχουν «κανόνες που περιορίζουν τόσο τη φύση των αποδεκτών λύσεων όσο και τα βήματα με τα οποία μπορούν να επιτευχθούν» (Kuhn, 1996, σ. 38). Ο Kuhn θεωρούσε πως ούτε η κανονική επιστήμη ούτε η επίλυση γρίφων περιελάμβαναν ιδιαίτερη δημιουργικότητα: «Ίσως το πιο έντονο χαρακτηριστικό των... προβλημάτων της κανονικής έρευνας... να είναι το πόσο λίγο αποσκοπούν στην παραγωγή σημαντικών καινοτομιών, είτε στο χώρο των εννοιών είτε των φαινομένων» (1966, σ. 35). Μολονότι ένα παράδειγμα περιορίζει την κλίμακα των φαινομένων που εξετάζουν οι επιστήμονες, εγγυάται ωστόσο ότι ορισμένα φαινόμενα μελετώνται διεξοδικά.

Εστιάζοντας την προσοχή σε ένα μικρό σχετικά φάσμα εσωτερικών προβλημάτων, το παράδειγμα αναγκάζει τους επιστήμονες να ερευνήσουν κάποιο μέρος της φύσης λεπτομερώς και σε ένα βάθος που διαφορετικά θα ήταν αδιανόητο... Κατά τη διάρκεια της περιόδου κατά την οποία το παράδειγμα θεωρείται επιτυχημένο, η επαγγελματική κοινότητα θα έχει λύσει προβλήματα που τα μέλη της δύσκολα θα μπορούσαν να φαντασθούν και δε θα είχαν ποτέ αναλάβει να επιλύσουν χωρίς αφοσίωση στο παράδειγμα αυτό. Και μέρος τουλάχιστον αυτού του επιτεύγματος αποδεικνύεται πάντα ότι είναι μόνιμο. (Kuhn, 1996, σσ. 24-25)

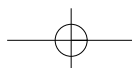
Αυτή είναι η θετική πλευρά της καθοδήγησης της έρευνας από ένα παράδειγμα, αλλά υπάρχει και μια αρνητική πλευρά. Αν και η κανονική επιστήμη δίνει τη δυνατότητα για τη διεξοδική ανάλυση των φαινομένων στα οποία επικεντρώνεται ένα παράδειγμα, περιορίζει τους επιστήμονες ως

προς τη διερεύνηση άλλων φαινομένων και ίσως ως προς καλύτερες εξηγήσεις γι' αυτό που μελετούν.

Οι «εκκαθαριστικές επιχειρήσεις» είναι αυτό με το οποίο απασχολούνται οι περισσότεροι επιστήμονες σε όλη τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους. Αποτελούν αυτό που ονομάζω εδώ κανονική επιστήμη. Εξεταζόμενο προσεκτικά, είτε ιστορικά είτε στο σύγχρονο εργαστήριο, αυτό το εγχείρημα φαίνεται να είναι μια προσπάθεια εξαναγκασμού της φύσης να χωρέσει μέσα στο προδιαμορφωμένο και σχετικά άκαμμπο πλαίσιο που παρέσχε το παράδειγμα. Κανένα μέρος του στόχου της κανονικής επιστήμης δεν είναι να προκαλέσει νέα είδη φαινομένων· μάλιστα, εκείνα που δε συναρμζονται στο πλαίσιο της συχνά αγνοούνται πλήρως. Ούτε στοχεύουν συνήθως οι επιστήμονες στην επινόηση νέων θεωριών και συχνά είναι αδιάλλακτοι απέναντι σε όσες επινοούνται από άλλους. Αντ' αυτού, η κανονική επιστημονική έρευνα κατευθύνεται προς την έκθεση των φαινομένων κατά λογική ακολουθία και των θεωριών εκείνων που παρέχει ήδη το δεδομένο παράδειγμα. (Kuhn, 1996, σ. 24)

Ένα παράδειγμα, λοιπόν, καθορίζει τι συνιστά ένα ερευνητικό πρόβλημα *και* πώς επιδιώκεται η λύση σ' αυτό το πρόβλημα. Με άλλη διατύπωση, το παράδειγμα καθοδηγεί όλες τις δραστηριότητες του ερευνητή. Ακόμη πιο σημαντικό, όμως, είναι το γεγονός ότι οι ερευνητές εμπλέκονται κάποια στιγμή συναισθηματικά με το παράδειγμά τους· γίνεται μέρος της ζωής τους και, κατά συνέπεια, είναι πολύ δύσκολο να παραιτηθούν απ' αυτό.

Πώς αλλάζουν οι επιστήμες. Πώς αλλάζουν τα επιστημονικά παραδείγματα; Σύμφωνα με τον Kuhn, όχι πολύ εύκολα. Πρώτον, πρέπει να υπάρχουν επίμονες παρατηρήσεις που ένα παρόν αποδεκτό παράδειγμα δεν μπορεί να εξηγήσει· αυτές ονομάζονται **ανωμαλίες**. Συνήθως ένας μεμονωμένος επιστήμονας ή μια μικρή ομάδα επιστημόνων θα προτείνει μια εναλλακτική άποψη, μια άποψη που θα εξηγήει τα περισσότερα από τα φαινόμενα που εξηγεί το επικρατούν παράδειγμα, όπως θα εξηγήει επίσης τις ανωμαλίες. Ο Kuhn επεσήμανε ότι ου-

νήτως υπάρχει μεγάλη αντίσταση στο νέο παράδειγμα και ότι οι «προσήλυτοι» προσχωρούν με πολύ αργό ρυθμό. Κάποια στιγμή, όμως, το νέο παράδειγμα επικρατεί και παραμερίζει το παλαιό. Κατά τον Kuhn, αυτό περιγράφει εκείνο που συνέβη όταν ο Einstein αμφισβήτησε τη νευτώνεια σύλληψη του σύμπαντος. Τώρα το παράδειγμα του Einstein παράγει τη δική του κανονική επιστήμη και θα συνεχίσει να το πράττει μέχρι να ανατραπεί από ένα άλλο παράδειγμα.

Ο Kuhn απεικόνισε την επιστήμη ως μια μέθοδο διερεύνησης που συνδυάζει την αντικειμενική επιστημονική μέθοδο και τη συναισθηματική δομή του επιστήμονα. Η επιστήμη προοδεύει, σύμφωνα με τον ίδιο, επειδή οι επιστήμονες αναγκάζονται να μεταβάλλουν τα *συστήματα των πεποιθήσεών τους* και τα συστήματα των πεποιθήσεων είναι πολύ δύσκολο να αλλάξουν, είτε αναφερόμαστε σε μια ομάδα επιστημόνων είτε σε οποιονδήποτε άλλο.

Τα στάδια της επιστημονικής εξέλιξης. Σύμφωνα με τον Kuhn, η εξέλιξη ενός παραδείγματος που καταλήγει να κυριαρχήσει σε μια επιστήμη εκδηλώνεται μέσα σε μια μακρά χρονική περίοδο. Πριν από την ανάπτυξη ενός παραδείγματος, μια επιστήμη διέρχεται συνήθως από ένα **προ-παραδειγματικό στάδιο**, κατά τη διάρκεια του οποίου υπάρχει ένας αριθμός ανταγωνιστικών απόψεων. Κατά τη χρονική αυτή περίοδο, στην οποία ο Kuhn αναφέρεται ως *προεπιστημονική*, ένας κλάδος χαρακτηρίζεται από έναν αριθμό ανταγωνιστικών στρατοπέδων ή σχολών, μια κατάσταση αντίθετη στην ενοποίηση, που έχει ως αποτέλεσμα μια ουσιαστικά τυχαία συγκέντρωση δεδομένων. Αυτού του είδους οι περιστάσεις συνεχίζουν να υπάρχουν μέχρι να επιτύχει μία σχολή να επικρατήσει των ανταγωνιστών της και να εδραιωθεί ως παράδειγμα. Σ' αυτό το σημείο ο συγκεκριμένος κλάδος γίνεται επιστήμη και αρχίζει μια περίοδος κανονικής επιστήμης. Η κανονική επιστήμη που παράγεται από το παράδειγμα συνεχίζει μέχρι να εκτοπισθεί το παράδειγμα από ένα καινούργιο, το οποίο, με τη σειρά του, θα παραγάγει τη δική του κανονική επιστήμη. Ο Kuhn θεωρούσε ότι η επιστήμη διέρχεται μέσα από τρία διακριτά στάδια: το

προ-παραδειγματικό στάδιο, κατά τη διάρκεια του οποίου αντίπαλα στρατόπεδα ή σχολές ανταγωνίζονται μεταξύ τους για κυριαρχία στο χώρο· το **παραδειγματικό στάδιο**, κατά τη διάρκεια του οποίου εμφανίζεται η δραστηριότητα επίλυσης γρίφων που αποκαλείται κανονική επιστήμη· και το **επαναστατικό στάδιο**, κατά τη διάρκεια του οποίου ένα υπάρχον παράδειγμα εκτοπίζεται από ένα άλλο.

Παραδείγματα και ψυχολογία

Τι σχέση έχουν όλα αυτά με την ψυχολογία; Η ψυχολογία έχει περιγραφεί ως προ-παραδειγματικός κλάδος (Staats, 1981), επειδή δεν έχει ένα ευρέως αποδεκτό παράδειγμα, αλλά αντ' αυτού διάφορες ανταγωνιστικές σχολές ή στρατόπεδα που συνυπάρχουν. Λόγου χάριν, σήμερα στην ψυχολογία γνωρίζουμε στρατόπεδα που μπορούν να περιγραφούν ως συμπεριφορικά, λειτουργικά, γνωστικά, νευροφυσιολογικά, ψυχαναλυτικά, εξελικτικά και ανθρωπιστικά. Μερικοί εκλαμβάνουν αυτή την προ-παραδειγματική κατάσταση ως αρνητική και επιμένουν ότι η ψυχολογία είναι έτοιμη να συνθέσει όλα τα διαφορετικά της στοιχεία σε ένα ενιαίο παράδειγμα (για παράδειγμα, Staats, 1981, 1989, 1991). Άλλοι ψυχολόγοι δε συμφωνούν ότι η ψυχολογία είναι προ-παραδειγματικός τομέας και υποστηρίζουν ότι είναι ένας κλάδος που έχει, και ίσως είχε πάντα, διάφορα συνυπάρχοντα παραδείγματα (ή τουλάχιστον κεντρικά θέματα ή ερευνητικές παραδόσεις). Γι' αυτούς τους ψυχολόγους, δεν έχει υπάρξει ποτέ ανάγκη για μια επανάσταση του τύπου που υποστηρίζει ο Kuhn (για παράδειγμα, Koch, 1981, 1993· Leahey, 1992· Royce, 1975· Rychlak, 1975). Αυτοί οι τελευταίοι ψυχολόγοι αντιλαμβάνονται τη συνύπαρξη διαφόρων παραδειγμάτων στην ψυχολογία ως υγιή και παραγωγική και ίσως αναπόφευκτη, επειδή η ψυχολογία μελετά ανθρώπους.

Ο Mayr (1994) παρατηρεί ότι ο Kuhn ήταν φυσικός και ίσως η ανάλυσή του περί επιστημονικής αλλαγής να ίσχυε γι' αυτή την επιστήμη, αλλά όχι για άλλες. Για παράδειγμα, ο Mayr παρατηρεί ότι διάφορα παραδείγματα υπήρχαν πάντα ταυτόχρονα στη βιολογία και ότι υφίστατο ένα είδος δαρβινικού ανταγωνισμού για την επικράτηση ιδεών μεταξύ τους. Οι επιτυχημένες ιδέες, ανεξάρτητα από

το ποια ήταν η πηγή τους, επιβίωναν και οι αποτυχημένες όχι. Αυτή η φυσική επιλογή μεταξύ ιδεών ονομάζεται *εξέδικτική επιστημοδογία* και συγκρούεται με την ιδέα του Kuhn περί αλλαγών των παραδειγμάτων. Το ερώτημα παραμένει αν η ψυχολογία είναι περισσότερο σαν τη βιολογία ή τη φυσική από αυτή την άποψη. Σε τούτο το βιβλίο δεχόμαστε ότι η ψυχολογία είναι μάλλον ένας πολυ-παραδειγματικός κλάδος παρά ένας κλάδος στο προ-παραδειγματικό στάδιο εξέλιξης.

Από τότε που ο Kuhn εξέδωσε για πρώτη φορά τη *Δομή των επιστημονικών επαναστάσεων* το 1962 (μια δεύτερη έκδοση κυκλοφόρησε το 1970 και μια τρίτη το 1996), οι ψυχολόγοι έχουν γενικά ενστερνισθεί τις έννοιες και την ορολογία του κατά την περιγραφή της κατάστασης και της ιστορίας του κλάδου τους. Ο Driver-Linn (2003) συζητά τους πιθανούς λόγους για την ευρέως διαδεδομένη χρήση της θεωρίας του Kuhn μεταξύ των ψυχολόγων, καθώς και μερικές από τις αμφισβησίες και τις διαφωνίες που προκύπτουν από αυτή τη χρήση των θεωριών του.

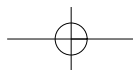
Ropper έναντι Kuhn

Μια σημαντική πηγή διαφωνίας μεταξύ Kuhn και Ropper αφορά στην έννοια της κανονικής επιστήμης του Kuhn. Όπως αναφέρθηκε, ο Kuhn διατείνεται πως, από τη χρονική περίοδο που ένα παράδειγμα έχει γίνει αποδεκτό, οι περισσότεροι επιστήμονες ασχολούνται με ερευνητικά έργα που υπαγορεύονται από αυτό το παράδειγμα – δηλαδή υπηρετούν την κανονική επιστήμη.

Κατά τον Ropper, αυτό που ο Kuhn αποκαλούσε κανονική επιστήμη δεν είναι καθόλου επιστήμη. Τα επιστημονικά προβλήματα δεν είναι σαν τους γρίφους, επειδή δεν υπάρχουν περιορισμοί ούτε στο τι θεωρείται ως λύση ούτε στο ποιες διαδικασίες μπορούν να ακολουθηθούν κατά την επίλυση ενός προβλήματος. Σύμφωνα με τον Ropper, η επιστημονική επίλυση προβλημάτων είναι μια δραστηριότητα που εμπλέκει σε μεγάλο βαθμό τη φαντασία και τη δημιουργικότητα και δεν έχει καμιά σχέση με την επίλυση γρίφων που περιγράφεται από τον Kuhn. Επιπλέον, κατά τον Kuhn, η επιστήμη δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς την εξέταση ψυχολογικών και κοινωνιολογι-

κών παραγόντων. Γι' αυτόν, δεν υπάρχει ουδέτερη επιστημονική παρατήρηση. Οι παρατηρήσεις γίνονται πάντα μέσω του φακού ενός παραδείγματος. Στην επιστήμη του Ropper αυτού του είδους οι παράγοντες είναι άσχετοι· προβλήματα υπάρχουν και οι προτεινόμενες λύσεις είτε δοκιμάζονται από τις σχολαστικές προσπάθειες διάψευσής τους είτε όχι. Κατά ταύτα, η ανάλυση της επιστήμης από τον Kuhn τονίζει τη συμβατικότητα και τους υποκειμενικούς παράγοντες και η ανάλυση του Ropper τονίζει τη λογική και τη δημιουργικότητα. Ο D. N. Robinson (1986) υποστηρίζει ότι οι απόψεις τόσο του Kuhn όσο και του Ropper μπορεί να είναι σωστές: «Με συμφιλιοτικό πνεύμα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η μεγάλη διαφωνία μεταξύ Kuhn και Ropper εξαφανίζεται όταν προσεγγίσουμε τον Kuhn ως περιγράφοντα το τι υπήρξε ιστορικά η επιστήμη και τον Ropper ως υποστηρικτή του πώς θα έπρεπε να είναι» (σ. 24). Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπάρχει μια βασική διαφορά ανάμεσα στις φιλοσοφίες τους περί επιστήμης. Ο Ropper πίστευε ότι υπάρχουν αλήθειες σχετικά με τον υλικό κόσμο που η επιστήμη μπορεί να προσεγγίσει. Με άλλα λόγια, δεχόταν τη θεωρία της αντιστοιχίας με την αλήθεια (με την πραγματικότητα). Ο Kuhn, εκ του ανυθέτου, απέρριπτε αυτή τη θεωρία, αντιπεχειρηματολογώντας ότι το παράδειγμα που είναι αποδεκτό από μια ομάδα επιστημόνων δημιουργεί την «πραγματικότητα» την οποία εκείνοι διερευνούν. Γι' αυτό το λόγο ο Kuhn «οδηγήθηκε στη ριζοσπαστική άποψη ότι η ίδια η αλήθεια είναι σχετική προς ένα παράδειγμα» (Okasha, 2002, σ. 88).

Άλλοι φιλόσοφοι της επιστήμης ισχυρίζονται ότι κάθε προσπάθεια χαρακτηρισμού της επιστήμης είναι παραπλανητική. Σύμφωνα με αυτούς, δεν υπάρχει μία και μόνη επιστημονική μέθοδος ή αρχή και κάθε περιγραφή της επιστήμης πρέπει να επικεντρώνεται στη δημιουργικότητα και την αποφασιστικότητα του κάθε επιστήμονα ατομικά. Με αυτό το πνεύμα, ο επιφανής φυσικός Percy W. Bridgman (1955) υποστήριζε ότι οι επιστήμονες δεν ακολουθούν «κάποια προδιαγεγραμμένη πορεία δράσης... Επιστήμη είναι αυτό που κάνουν οι επιστήμονες και υπάρχουν τόσες επιστημονικές μέθοδοι όσες και επιστήμονες» (σ. 83). Στο βιβλίο

του *Κατά της μεθόδου: Σύνοψη περιγραφή μιας αναρχικής θεωρίας της γνώσης* (1975) ο Paul Feyerabend (1924-1994) ευθυγραμμίσθηκε με εκείνους τους φιλοσόφους της επιστήμης που ισχυρίζονται ότι οι επιστήμονες δεν ακολουθούν προδιαγεγραμμένα σύνολα κανόνων. Στην πραγματικότητα, διατεινόταν ότι όσοι κανόνες υπάρχουν πρέπει να παραβιάζονται προκειμένου να υπάρξει επιστημονική πρόοδος. Ο Feyerabend (1975) συνόψισε αυτή τη θέση ως εξής:

Η θέση μου είναι ότι ο αναρχισμός βοηθάει στην επίτευξη της πρόοδου με όποια έννοια θελήσει κανείς να επιδέξει. Ακόμη και μια επιστήμη νόμου και τάξης θα επιτύχει μόνο αν επιτραπεί από καιρού εις καιρόν να λάβουν χώρα αναρχικές κινήσεις. (σ. 27)

Γιατί κανείς δεν μπορεί να αποφανθεί με αφηρημένους όρους, χωρίς να δίνει προσοχή στις ιδιομορφίες ανθρώπων και περιστάσεων, τι ακριβώς ήταν αυτό που οδήγησε σε πρόοδο στο παρελθόν και κανείς δεν μπορεί να προβλέψει ποιες κινήσεις θα επιτύχουν στο μέλλον. (σ. 19)

Ακόμη και με τις αναθεωρήσεις που προτάθηκαν από τους Popper, Kuhn και Feyerabend, πολλές παραδοσιακές πλευρές της επιστήμης παραμένουν. Η εμπειρική παρατήρηση εξακολουθεί να θεωρείται η υπέρτατη αυθεντία, οι διεπόμενες από νόμους σχέσεις εξακολουθούν να επιδιώκονται, θεωρίες εξακολουθούν να διατυπώνονται και να δοκιμάζονται και η αιτιοκρατία εξακολουθεί να τίθεται ως προϋπόθεση.

Είναι επιστήμη η ψυχολογία;

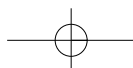
Είναι επιστήμη η ψυχολογία; Η επιστημονική μέθοδος έχει χρησιμοποιηθεί με μεγάλη επιτυχία στην ψυχολογία. Οι πειραματικοί ψυχολόγοι έχουν καταδείξει διεπόμενες από νόμους σχέσεις μεταξύ κατηγοριών περιβαλλοντικών περιστατικών (ερεθισμάτων) και κατηγοριών συμπεριφοράς και έχουν επινοήσει σχολαστικές, ανασκευάσιμες θεωρίες για να εξηγήσουν αυτές τις σχέσεις. Οι θεωρίες των Hull και Tolman αποτελούν παραδείγ-

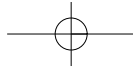
ματα, και υπάρχουν πολλές άλλες. Άλλοι ψυχολόγοι συνεργάζονται με χημικούς και νευρολόγους που προσπαθούν να προσδιορίσουν τις βιοχημικές συσχετίσεις της μνήμης και άλλων γνωστικών διαδικασιών. Κάποιοι ψυχολόγοι άλλωστε συνεργάζονται με εξελικτικούς βιολόγους και γενετιστές, σε μια προσπάθεια να κατανοήσουν την εξελικτική προέλευση της ανθρώπινης κοινωνικής συμπεριφοράς. Στην πραγματικότητα, μπορούμε να διαπιστώσουμε με βεβαιότητα ότι οι ψυχολόγοι με επιστημονικό προσανατολισμό έχουν παράσχει πολλές χρήσιμες πληροφορίες σε κάθε σημαντικό τομέα της ψυχολογίας – για παράδειγμα, τη μάθηση, την αντίληψη, τη μνήμη, την προσωπικότητα, την ευφυΐα, τις παρωθήσεις και την ψυχοθεραπεία. Ωστόσο, αν και μερικοί ψυχολόγοι είναι σαφώς επιστήμονες, πολλοί, αν όχι οι περισσότεροι, δεν είναι. Θα εξετάσουμε σύντομα τους λόγους γι' αυτό.

Αιτιοκρατία, απροσδιοριστία και μη αιτιοκρατία

Αιτιοκρατία. Οι ψυχολόγοι με επιστημονικό προσανατολισμό είναι διατεθειμένοι να δεχθούν την ύπαρξη της αιτιοκρατίας κατά τη μελέτη του ανθρώπου. Αν και όλοι οι υποστηρικτές της αιτιοκρατίας πιστεύουν ότι κάθε συμπεριφορά έχει αίτια, υπάρχουν διαφορετικοί τύποι αιτιοκρατίας. Η **βιολογική αιτιοκρατία** τονίζει τη σημασία σωματικών συνθηκών ή γενετικών προδιαθέσεων στην εξήγηση της συμπεριφοράς. Οι εξελικτικοί ψυχολόγοι, για παράδειγμα, ισχυρίζονται ότι ένα μεγάλο μέρος της ανθρώπινης συμπεριφοράς, καθώς και αυτής των ζώων, αντανakλά διαθέσεις κληρονομούμενες από το μακρύ εξελικτικό μας παρελθόν. Η **περιβαλλοντική αιτιοκρατία** τονίζει τη σημασία των περιβαλλοντικών ερεθισμάτων ως καθοριστικών παραγόντων της συμπεριφοράς. Το ακόλουθο κείμενο επεξηγεί τον τύπο της αιτιοκρατίας που εντοπίζει το αίτιο της ανθρώπινης συμπεριφοράς στο περιβάλλον.

Η θεωρία της συμπεριφοράς τονίζει ότι τα περιβαλλοντικά περιστατικά παίζουν το ρόλο-κλειδί στον καθορισμό της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η πηγή της δράσης δεν ευρίσκεται μέσα στο άτομο, αλλά στο περιβάλλον. Αναπτύσσοντας πλήρη κατανόηση του πώς

τα περιβαλλοντικά περιστατικά επηρεάζουν τη συμπεριφορά, θα επιτύχουμε μια πλήρη κατανόσή της. Αυτό το χαρακτηριστικό της θεωρίας της συμπεριφοράς – η έμφασή της στα περιβαλλοντικά περιστατικά ως καθοριστικούς παράγοντες της ανθρώπινης δράσης – είναι που τη διαχωρίζει σαφέστατα από άλλες προσεγγίσεις στην ανθρώπινη φύση... Αν επιτύχει η θεωρία της συμπεριφοράς, η συνθησιμένη μας τάση να θεωρούμε τους ανθρώπους υπεύθυνους για τις πράξεις τους και να εξετάζουμε εντός τους τις επιθυμίες, τους ευσεβείς πόθους, τις προθέσεις τους κ.λπ., για εξηγήσεις των πράξεών τους... θα αντικατασταθεί από έναν εντελώς διαφορετικό προσανατολισμό... έναν προσανατολισμό κατά τον οποίο η ευθύνη για τη δράση αναζητείται σε περιβαλλοντικά περιστατικά. (Schwartz & Lacey, 1982, σ. 13)

Η **κοινωνικοπολιτισμική αιτιοκρατία** είναι μια μορφή περιβαλλοντικής αιτιοκρατίας, η οποία, αντί να δίνει έμφαση στα φυσικά ερεθίσματα που προκαλούν τη συμπεριφορά, δίνει έμφαση στους πολιτισμικούς ή κοινωνικούς κανόνες, κανονισμούς, έθιμα και πεποιθήσεις που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Ο Erikson (1977), για παράδειγμα, αναφερόταν στον πολιτισμό ως «μια εκδοχή της ανθρώπινης ύπαρξης» (σ. 79). Σε μεγάλο βαθμό, αυτά που θεωρούνται επιθυμητά, ανεπιθύμητα, φυσιολογικά και ανώμαλα καθορίζονται πολιτισμικά· έτσι, ο πολιτισμός δρα ως μια ισχυρή ορίζουσα της συμπεριφοράς.

Άλλοι οπαδοί της αιτιοκρατίας ισχυρίζονται ότι η συμπεριφορά προκαλείται από την αλληλεπίδραση βιολογικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικοπολιτισμικών επιδράσεων. Εν πάση περιπτώσει, οι αιτιοκρατικοί πιστεύουν ότι η συμπεριφορά προκαλείται από προγενέστερα περιστατικά και ορίζουν ως έργο τους την ανακάλυψη αυτών των περιστατικών. Υποτίθεται ότι, καθώς ανακαλύπτονται περισσότερα αίτια, η ανθρώπινη συμπεριφορά θα γίνεται περισσότερο προβλέψιμη και ελέγξιμη. Μάλιστα, η πρόβλεψη και ο έλεγχος της συμπεριφοράς αναγνωρίζονται συνήθως ως αποδεκτό κριτήριο για την απόδειξη ότι έχουν ανακαλυφθεί τα αίτια της συμπεριφοράς.

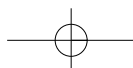
Μολονότι οι αιτιοκρατικοί θεωρούν δεδομένο ότι η συμπεριφορά ανάγεται σε αίτια, συμφωνούν

γενικά ότι είναι σχεδόν αδύνατον να γνωρίζουμε *όλα* τα αίτια της. Υπάρχουν δύο τουλάχιστον λόγοι γι' αυτό τον περιορισμό. Πρώτον, η συμπεριφορά έχει συνήθως πολλά αίτια. Όπως υπεστήριξε ο Freud, ένα μεγάλο μέρος της συμπεριφοράς είναι *υπερκαθορισμένο*· δηλαδή η συμπεριφορά σπάνια, ή ίσως και ποτέ, προκαλείται από ένα και μόνο γεγονός ή ακόμη και λίγα γεγονότα. Αυτό που συμβαίνει μάλλον είναι ότι, συνήθως, προκαλείται από ένα πλήθος αλληλεπιδρώντων γεγονότων. Δεύτερον, μερικά αίτια της συμπεριφοράς μπορεί να είναι τυχαία. Για παράδειγμα, μια απρόθυμη απόφαση για τη συμμετοχή σε μια κοινωνική εκδήλωση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να συναντήσει κάποιος/α το/τη μελλοντικό/ή του/της σύζυγο. Σχετικά με αυτού του είδους τις συναντήσεις, ο Bandura (1982) αποφάινεται: «Οι τυχαίες συναντήσεις παίζουν εξέχοντα ρόλο στη διαμόρφωση της ζωής των ανθρώπων», και δίνει το ακόλουθο παράδειγμα:

Δεν είναι ασυνήθιστο για φοιτητές πανεπιστημίου να αποφασίσουν να πάρουν μια ιδέα ενός δεδομένου γνωστικού αντικείμενου μόνο και μόνο για να αφήσουν την εγγραφή τους σε ένα συγκεκριμένο μάθημα... Μέσα από αυτή την ημι-τυχαία διαδικασία, μερικοί συναντούν καθηγητές που τους εμπνέουν και που έχουν αποφασιστική επίδραση στην επιλογή της σταδιοδρομίας τους. (σ. 748)

Οι τυχαίες περιστάσεις δεν παραβιάζουν την αιτιοκρατική ανάλυση της συμπεριφοράς· απλώς την καθιστούν πιο πολύπλοκη. Εξ ορισμού, οι τυχαίες περιστάσεις δεν είναι προβλέψιμες σε σχέση με τη ζωή κάποιου, αλλά όταν συμβαίνουν, συνδέονται αιτιωδώς με τη συμπεριφορά του.

Η τύχη δεν είναι παρά ένας από τους παράγοντες που συμβάλλουν στην πολυπλοκότητα της αιτιότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Οι αιτιοκρατικοί υποστηρίζουν ότι η πολυπλοκότητα της αιτιότητας της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι το γεγονός εκείνο που εξηγεί το γιατί οι προβλέψεις που αφορούν σ' αυτή πρέπει να είναι πιθανολογικές. Ωστόσο, πιστεύουν ότι όσο η γνώση μας σχετικά με τα αίτια της συμπεριφοράς αυξάνεται τόσο θα αυξάνεται και η ακρίβεια των προβλέψεών μας σχετικά με αυτή.

Το κοινό στοιχείο της βιολογικής, της περιβαλλοντικής και της κοινωνικοπολιτισμικής αιτιοκρατίας είναι ότι οι ορίζουσες της συμπεριφοράς στις οποίες δίνουν έμφαση είναι άμεσα μετρήσιμες. Τα γονίδια, τα περιβαλλοντικά ερεθίσματα και τα πολιτισμικά έθιμα είναι όλα προσβάσιμα και ποσοτικοποιήσιμα και, επομένως, αντιπροσωπεύουν μορφές **φυσικής αιτιοκρατίας**. Ωστόσο, μερικοί επιστήμονες ψυχολόγοι τονίζουν τη σημασία της γνωστικής και της συγκινησιακής εμπειρίας στις εξηγήσεις τους για την ανθρώπινη συμπεριφορά. Κατά την άποψή τους, οι πιο σημαντικές ορίζουσες της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι υποκειμενικές και περιλαμβάνουν τις πεποιθήσεις, τα συναισθήματα, τις αισθήσεις, τις αντιλήψεις, τις ιδέες, τις αξίες και τους στόχους ενός ανθρώπου. Οι ψυχολόγοι αυτοί δίνουν έμφαση στην **ψυχική αιτιοκρατία** και όχι στη φυσική. Μεταξύ των ψυχολόγων που δέχονται την ψυχική αιτιοκρατία είναι εκείνοι που τονίζουν τη σπουδαιότητα των ψυχικών γεγονότων που είναι συνειδητά και εκείνοι, όπως ο Freud, που τονίζουν τη σπουδαιότητα των ψυχικών γεγονότων που δεν είναι συνειδητά.

Εκτός της αποδοχής κάποιου τύπου αιτιοκρατίας, οι επιστήμονες ψυχολόγοι αναζητούν επίσης γενικούς νόμους, αναπτύσσουν θεωρίες και χρησιμοποιούν την εμπειρική παρατήρηση ως τελική τους πηγή για να κρίνουν την εγκυρότητα αυτών των θεωριών. Η ψυχολογία, όπως ασκείται από αυτούς τους ψυχολόγους, είναι σαφώς επιστημονική, αλλά δε συμφωνούν όλοι οι ψυχολόγοι με τις υποθέσεις και τις μεθόδους τους.

Απροσδιοριστία. Πρώτον, μερικοί ψυχολόγοι πιστεύουν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι αιτιωδώς προσδιορισμένη, αλλά ότι τα αίτια της συμπεριφοράς δεν μπορούν να μετρηθούν με ακρίβεια. Αυτή η πεποίθηση αντανακλά μια παραδοχή της **αρχής της αβεβαιότητας** του Heisenberg. Ο Γερμανός φυσικός Werner Karl Heisenberg (1901-1976) ανακάλυψε ότι αυτή καθαυτή η πράξη της παρατήρησης ενός ηλεκτρονίου επηρεάζει τη δραστηριότητά του και προκαλεί αμφιβολίες στην εγκυρότητα της παρατήρησης. Ο Heisenberg συμπέρανε ότι τίποτε δεν μπορεί ποτέ να γίνει γνωστό με βεβαιότητα στην επιστήμη. Μεταφραζόμενη

στην ψυχολογία, αυτή η αρχή διατείνεται ότι, αν και η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι πράγματι αιτιωδώς προσδιορισμένη, δε θα μπορέσουμε ποτέ να μάθουμε μερικά τουλάχιστον από τα αίτια της συμπεριφοράς, επειδή, προσπαθώντας να τα παρατηρήσουμε, τα τροποποιούμε. Με αυτό τον τρόπο, το ίδιο το πειραματικό περιβάλλον μπορεί να δρα ως ανατρεπτική μεταβλητή στην αναζήτηση των αιτίων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Οι ψυχολόγοι που δέχονται αυτή την άποψη πιστεύουν ότι υπάρχουν συγκεκριμένα αίτια της συμπεριφοράς, αλλά αυτά δεν μπορούν να γίνουν επακριβώς γνωστά. Μια τέτοια θέση ονομάζεται **απροσδιοριστία**. Μια επιπλέον μορφή απροσδιοριστίας είναι το συμπέρασμα του Immanuel Kant (1724-1804) ότι είναι αδύνατη μια επιστήμη της ψυχολογίας, επειδή ο νους δε θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί αντικειμενικά για να μελετήσει τον εαυτό του. Ο McLeod (1975) συνοψίζει τη θέση του Kant ως ακολούθως:

Ο Kant αμφισβητούσε την ίδια τη βάση μιας επιστήμης της ψυχολογίας. Αν η ψυχολογία είναι η μελέτη «του νου» και αν κάθε παρατήρηση και κάθε συμπέρασμα είναι μια λειτουργία του νου, ο οποίος επιβάλλει σιωπηρά τις δικές του κατηγορίες στο παρατηρούμενο, τότε πώς μπορεί ένας νους να στραφεί στον εαυτό του και να παρατηρήσει τις δικές του λειτουργίες, όταν είναι αναγκασμένος από την ίδια του τη φύση να παρατηρεί με τους όρους των δικών του κατηγοριών; *Είναι λογικό να ανάβει κανείς το φως για να δει πώς είναι το σκοιάδι;* [η έμφαση έχει προστεθεί] (σ. 146)

Μη αιτιοκρατία. Μερικοί ψυχολόγοι απορρίπτουν ολοκληρωτικά την επιστήμη ως τρόπο μελέτης των ανθρώπων. Αυτοί οι ψυχολόγοι, που συνήθως εργάζονται στο πλαίσιο ενός ανθρωπιστικού ή υπαρξιστικού παραδείγματος, πιστεύουν ότι τα πιο σημαντικά αίτια της συμπεριφοράς είναι αυτοπαράγόμενα. Γι' αυτή την ομάδα, η συμπεριφορά είναι ελεύθερα επιλεγμένη και, επομένως, ανεξάρτητη από φυσικά (σωματικά) ή ψυχικά αίτια. Η πίστη αυτή στην **ελεύθερη βούληση** είναι αντίθετη προς την παραδοχή της αιτιοκρατίας και, κατά συνέπεια, οι επίπονες προσπάθειες αυτών των ψυ-

χολόγων δεν είναι επιστημονικές. Μια τέτοια θέση είναι γνωστή ως **μη αιτιοκρατία**. Σύμφωνα με τους οπαδούς της μη αιτιοκρατίας, επειδή το άτομο επιλέγει ελεύθερα πορείες δράσης, αποκλειστικά αυτό είναι υπεύθυνο γι' αυτές.

Αιτιοκρατία και ευθύνη. Αν και η πίστη στην ελεύθερη βούληση θα οδηγήσει φυσικά σε μια πίστη στην προσωπική ευθύνη, μια εκδοχή της ψυχικής αιτιοκρατίας θεωρεί επίσης τους ανθρώπους υπεύθυνους για τις πράξεις τους. Ο William James (1884/1956) κάνει διάκριση μεταξύ *αυστηρής αιτιοκρατίας* και *ήπιας αιτιοκρατίας*. Με την αυστηρή αιτιοκρατία, ισχυριζόταν, τα αίτια της ανθρώπινης συμπεριφοράς θεωρούνται ότι λειτουργούν με έναν αυτόματο, μηχανιστικό τρόπο, καθιστώντας έτσι την έννοια της προσωπικής ευθύνης άνευ νοήματος. Με την ήπια αιτιοκρατία, όμως, γνωστικές διαδικασίες, όπως προθέσεις, κίνητρα, πεποιθήσεις και αξίες, παρεμβαίνουν μεταξύ εμπειρίας και συμπεριφοράς. Ο οπαδός της ήπιας αιτιοκρατίας εκλαμβάνει την ανθρώπινη συμπεριφορά ως προκύπτουσα από προσεκτική εξέταση και στάθμιση των διαθέσιμων επιλογών σε μια δεδομένη κατάσταση. Επειδή οι λογικές διαδικασίες εκδηλώνονται πριν από τις πράξεις, το άτομο φέρει την ευθύνη αυτών των πράξεων. Αν και η ήπια αιτιοκρατία εξακολουθεί να παραμένει αιτιοκρατία, είναι μια παραλλαγή που αναγνωρίζει αποκλειστικά ανθρώπινες γνωστικές διαδικασίες στη διαμόρφωση των αιτίων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η ήπια αιτιοκρατία, λοιπόν, προσφέρει ένα συμβιβασμό μεταξύ της αυστηρής αιτιοκρατίας και της ελεύθερης βούλησης – ένα συμβιβασμό που αφήνει ελεύθερο πεδίο για ανθρώπινη ευθύνη. (Για παραδείγματα σύγχρονων ψυχολόγων που δέχονται την ήπια αιτιοκρατία βλ. Bandura, 1989· D. N. Robinson, 1985· Sperry, 1993.)

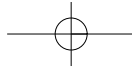
Το αν θα θεωρήσουμε την ψυχολογία επιστήμη εξαρτάται από την πλευρά της ψυχολογίας στην οποία θα εστιάσουμε την προσοχή μας. Ένας εξαιρετικά αξιοσεβαστός ψυχολόγος και φιλόσοφος της επιστήμης απαντά στο ερώτημα «Είναι επιστήμη η ψυχολογία;» με έναν τρόπο που τονίζει τη μη επιστημονική φύση της ψυχολογίας:

Η ψυχολογία παρανοείται όταν θεωρείται επιστήμη με συνεκτικότητα ή κάποιου είδους συγκροτημένος κλάδος, αφοσιωμένος στην εμπειρική μελέτη των ανθρωπίνων όντων. Η ψυχολογία, κατά την άποψή μου, δεν είναι ένας μόνο κλάδος, αλλά μια συλλογή σπουδών ποικίλων ειδών, λίγες από τις οποίες μπορεί να χαρακτηρίζονται επιστήμες, ενώ οι περισσότερες όχι. (Koch, 1993, σ. 902)

Ο Sigmund Koch (1917-1996) υπεστήριξε ότι η ψυχολογία θα πρέπει να συμπεριλάβει τόσο την επιστήμη όσο και τις ανθρωπιστικές σπουδές στην προσπάθειά της να κατανοήσει τους ανθρώπους. Η περιεκτικότερη άποψη του Koch για την ψυχολογία έχει ασκήσει σημαντική επίδραση και το μεγαλύτερο μέρος του τεύχους του Μαΐου 2001 του *American Psychologist* διερευνά τις συνεπαγωγές της.

Η ψυχολογία δε θα πρέπει να κρίνεται υπερβολικά αυστηρά επειδή μερικές από τις πλευρές της δεν είναι επιστημονικές ή είναι ακόμη και αντιστημονικές. Η επιστήμη, όπως τη γνωρίζουμε σήμερα, είναι σχετικά καινούργια, ενώ το αντικείμενο των περισσότερων επιστημών, αν όχι όλων, είναι πολύ παλαιό. Αυτό που μελετάται τώρα επιστημονικά υπήρξε κάποτε αντικείμενο φιλοσοφικής ή θεολογικής μελέτης, όπως σημείωνε ο Popper. Προηγήθηκαν οι νεφελώδεις κατηγορίες που συζητούνταν επί αιώνες με μη επιστημονικό τρόπο. Αυτή η συζήτηση προετοίμασε διάφορες κατηγορίες διερεύνησης για τη «λεπτή ρύθμιση» που παρέχει η επιστήμη.

Στην ψυχολογία σήμερα υπάρχει διερεύνηση σε όλα τα επίπεδα. Μερικές έννοιες έχουν μακρά φιλοσοφική κληρονομιά και είναι έτοιμες να υποστούν επιστημονική διαπραγμάτευση· άλλες έννοιες ευρίσκονται ακόμη στα πρώιμα στάδια ανάπτυξης και δεν είναι έτοιμες για επιστημονική επεξεργασία· άλλες έννοιες, πάλι, από την ίδια τους τη φύση, μπορεί να μην είναι ποτέ επιδεκτικές επιστημονικής διερεύνησης. Όλα αυτά τα επίπεδα και οι τύποι διερεύνησης φαίνονται αναγκαία για την ανάπτυξη της ψυχολογίας και όλα συντηρούν το ένα το άλλο.

Επίμονα ερωτήματα στην ψυχολογία

Τα ερωτήματα στα οποία επιχειρεί τώρα να απαντήσει η ψυχολογία είναι συχνά τα ίδια στα οποία προσπαθούσε να απαντήσει από τις απαρχές της. Σε πολλές περιπτώσεις, μόνο οι μέθοδοι αντιμετώπισης αυτών των επίμονων ερωτημάτων έχουν αλλάξει. Έχουμε ήδη συναντήσει ένα από αυτά τα ερωτήματα της ψυχολογίας: Είναι ελεύθερα επιλεγόμενη η ανθρώπινη συμπεριφορά ή αιτιωδώς προσδιορισμένη; Στην ενότητα του βιβλίου που ακολουθεί θα εξετάσουμε επιπλέον επίμονα ερωτήματα και, κάνοντάς το, θα πραγματοποιήσουμε μια προεπισκόπηση ενός μεγάλου μέρους αυτών που θα καλυφθούν στο υπόλοιπο βιβλίο.

Ποιος είναι ο χαρακτήρας της ανθρώπινης φύσης;

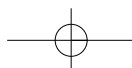
Μια θεωρία περί ανθρώπινης φύσης επιχειρεί να προσδιορίσει τι ισχύει καθολικά για τους ανθρώπους. Επιχειρεί δηλαδή να προσδιορίσει με τι είναι εφοδιασμένοι όλοι οι άνθρωποι από τη γέννησή τους. Ένα ενδιαφέρον ερώτημα εδώ είναι το εξής: Πόσο μεγάλο μέρος από τη ζωική μας κληρονομιά παραμένει στην ανθρώπινη φύση; Για παράδειγμα, είμαστε έμφυτα επιθετικοί; Ναι, λένε οι φροϋδικοί. Είναι η ανθρώπινη φύση βασικά καλή και μη βίαιη; Ναι, απαντούν μέλη του ανθρωπιστικού στρατοπέδου, όπως ο Rogers και ο Maslow. Ή μήπως η φύση μας δεν είναι ούτε καλή ούτε κακή, αλλά ουδέτερη, όπως ισχυρίζονται οι συμπεριφοριστές, όπως ο Watson και ο Skinner; Οι συμπεριφοριστές υποστηρίζουν ότι οι εμπειρίες κάνουν το άτομο καλό ή κακό ή ουδήςποτε άλλο είναι το άτομο. Διαθέτουν οι άνθρωποι ελεύθερη βούληση; Ναι, διατείνονται οι υπαρξιστές ψυχολόγοι· όχι, λένε οι επιστημονικά προσανατολισμένοι ψυχολόγοι. Με το καθένα από τα παραδείγματα της ψυχολογίας συνδέεται μια υπόθεση σχετικά με το χαρακτήρα της ανθρώπινης φύσης και η κάθε υπόθεση έχει μακρά ιστορία. Σε όλη την έκταση αυτού του βιβλίου θα παρουσιάζουμε δείγματα αυτών των αντιλήψεων αναφορικά με την ανθρώπινη φύση και των μεθοδολογιών που αυτές παράγουν.

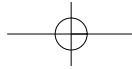
Πώς σχετίζονται το πνεύμα και το σώμα;

Το ερώτημα αν υπάρχει πνεύμα και, αν ναι, πώς σχετίζεται με το σώμα είναι εξίσου παλαιό με την ίδια την ψυχολογία. Κάθε ψυχολόγος πρέπει να επιληφθεί αυτού του ερωτήματος είτε άμεσα είτε έμμεσα. Μέσα στο χρόνο, έχει ληφθεί σχεδόν κάθε πιθανή θέση που θα μπορούσε να διανοηθεί κανείς αναφορικά με τη σχέση σώματος - πνεύματος. Μερικοί ψυχολόγοι προσπαθούν να εξηγήσουν τα πάντα από υλική άποψη· γι' αυτούς, ακόμη και τα αποκαλούμενα νοητικά (πνευματικά) γεγονότα εξηγούνται τελικά από τους νόμους της φυσικής ή της χημείας. Αυτά τα άτομα είναι **υλιστές**, επειδή πιστεύουν ότι η ύλη είναι η μόνη πραγματικότητα και, κατά συνέπεια, τα πάντα στο σύμπαν, συμπεριλαμβανομένης της συμπεριφοράς των οργανισμών, πρέπει να εξηγηθούν με όρους της ύλης. Ονομάζονται επίσης **μονιστές**, επειδή προσπαθούν να εξηγήσουν τα πάντα σε σχέση με έναν τύπο πραγματικότητας – την ύλη. Άλλοι ψυχολόγοι μεταβαίνουν στο άλλο άκρο, ισχυριζόμενοι ότι ακόμη και ο υποτιθέμενος υλικός κόσμος αποτελείται από ιδέες. Αυτά τα άτομα ονομάζονται **ιδεαλιστές** και είναι κι αυτοί μονιστές, καθώς επιχειρούν να εξηγήσουν τα πάντα από την άποψη της συνείδησης.

Πολλοί ψυχολόγοι, όμως, δέχονται την ύπαρξη τόσο υλικών όσο και νοητικών γεγονότων και θεωρούν ότι αμφότερα διέπονται από διαφορετικές αρχές. Η θέση αυτή ονομάζεται **δυσισμός**. Ο **δυσιστής** πιστεύει ότι υπάρχουν υλικά γεγονότα και νοητικά γεγονότα. Από τη στιγμή που θα υποτεθεί ότι υπάρχει τόσο μια υλική περιοχή όσο και μια νοητική, το ερώτημα διατυπώνεται στο πώς σχετίζονται μεταξύ τους. Για το μονιστή, φυσικά, δεν υφίσταται το πρόβλημα πνεύμα - σώμα.

Τύποι δυσισμού. Μια μορφή δυσισμού, που ονομάζεται **θεωρία της αλληλεπίδρασης**, υποστηρίζει ότι το πνεύμα και το σώμα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Δηλαδή το πνεύμα επηρεάζει το σώμα και το σώμα επηρεάζει το πνεύμα. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη αλληλεπίδρασης, το πνεύμα είναι ικανό να προκαλεί συμπεριφορές. Αυτή ήταν η θέση του Descartes, και είναι η μόνη που υιοθετούν τα περισσότερα μέλη του ανθρωπιστικού-

υπαρξιστικού στρατοπέδου. Οι ψυχαναλυτές, από τον Freud και εντεύθεν, είναι επίσης οπαδοί της θεωρίας της αλληλεπίδρασης. Κατ' αυτούς, πολλές σωματικές ασθένειες είναι *ψυχογενείς*, προκαλούμενες από ψυχικά επεισόδια, όπως η σύγκρουση, το άγχος ή η ματαίωση. Ένας δημοφιλής αυτό τον καιρό τρόπος εξήγησης των σχέσεων πνεύματος - σώματος είναι μέσω της **θεωρίας της ανάδυσης**, που υποστηρίζει ότι οι νοητικές καταστάσεις προκύπτουν, ή αναδύονται, από εγκεφαλικές καταστάσεις. Μια μορφή αυτής της θεωρίας ισχυρίζεται ότι, από τη στιγμή που θα προκύψουν νοητικά επεισόδια από εγκεφαλική δραστηριότητα, μπορούν να επηρεάσουν την επακόλουθη εγκεφαλική δραστηριότητα και, επομένως, τη συμπεριφορά. Λόγω της θεωρούμενης ως δεδομένης αμοιβαίας επίδρασης μεταξύ εγκεφαλικής δραστηριότητας (σώμα) και νοητικών γεγονότων (πνεύμα - vous), αυτού του είδους η θεωρία ανάδυσης (αναδυσιμός) αντιπροσωπεύει τη θεωρία της αλληλεπίδρασης. Ο Sperry (1993), για παράδειγμα, αποδεχόταν αυτό το είδος της θεωρίας ανάδυσης.

Μια άλλη μορφή της θεωρίας της ανάδυσης που δε σχετίζεται με τη θεωρία της αλληλεπίδρασης είναι ο **επιφαινομεναλισμός**. Σύμφωνα με το θιασώτη αυτής της θεωρίας, ο εγκέφαλος προκαλεί νοητικά γεγονότα, αλλά τα νοητικά γεγονότα δεν μπορούν να προκαλέσουν συμπεριφορά. Κατά την προσέγγιση αυτή, τα νοητικά γεγονότα είναι απλώς άσχετα, από άποψη συμπεριφοράς, παρα-προϊόντα (επιφαινόμενα) εγκεφαλικών διαδικασιών.

Μια άλλη δυϊστική θέση υποστηρίζει ότι μια περιβαλλοντική εμπειρία προκαλεί τόσο νοητικά γεγονότα όσο και σωματικές αποκρίσεις *ταυτόχρονα* και ότι αυτά τα δύο είναι εντελώς ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Αυτή η θέση αναφέρεται ως **ψυχοφυσικός παραλληλισμός**.

Σύμφωνα με μια άλλη δυϊστική θέση, που ονομάζεται **θεωρία της διπλής όψης**, το άτομο δεν μπορεί να διαιρεθεί σε πνεύμα και σώμα, αλλά είναι μια ενότητα που βιώνει ταυτόχρονα τα πράγματα και σωματικά και νοητικά. Όπως ακριβώς η «κορόνα» και τα «γράμματα» είναι δύο όψεις ενός νομίσματος, τα νοητικά γεγονότα και τα σωματικά γεγονότα είναι δύο όψεις του ανθρώπου. Το πνεύμα και το σώμα δεν αλληλεπιδρούν ούτε μπορούν ποτέ να διαχω-

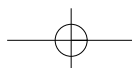
ρισθούν. Είναι απλώς δύο πλευρές κάθε εμπειρίας που έχουμε ως άνθρωποι. Άλλοι δυϊστές ισχυρίζονται ότι υπάρχει μια **προαποκατεστημένη αρμονία** μεταξύ σωματικών και νοητικών γεγονότων. Δηλαδή οι δύο τύποι επεισοδίων είναι διαφορετικοί και διακεκριμένοι, αλλά συντονίζονται από κάποιον εξωτερικό παράγοντα – για παράδειγμα, το Θεό. Τέλος, το 17ο αιώνα ο Nicolas de Malebranche (1638-1715) υπεστήριξε πως, όταν εμφανίζεται μια επιθυμία στο πνεύμα, ο Θεός κινητοποιεί το σώμα να δράσει. Παρομοίως, όταν κάτι συμβαίνει στο σώμα, ο Θεός προκαλεί την αντίστοιχη νοητική εμπειρία. Η θέση του Malebranche αναφορικά με τη σχέση πνεύματος - σώματος ονομάζεται **ευκαιριοκρατία**.

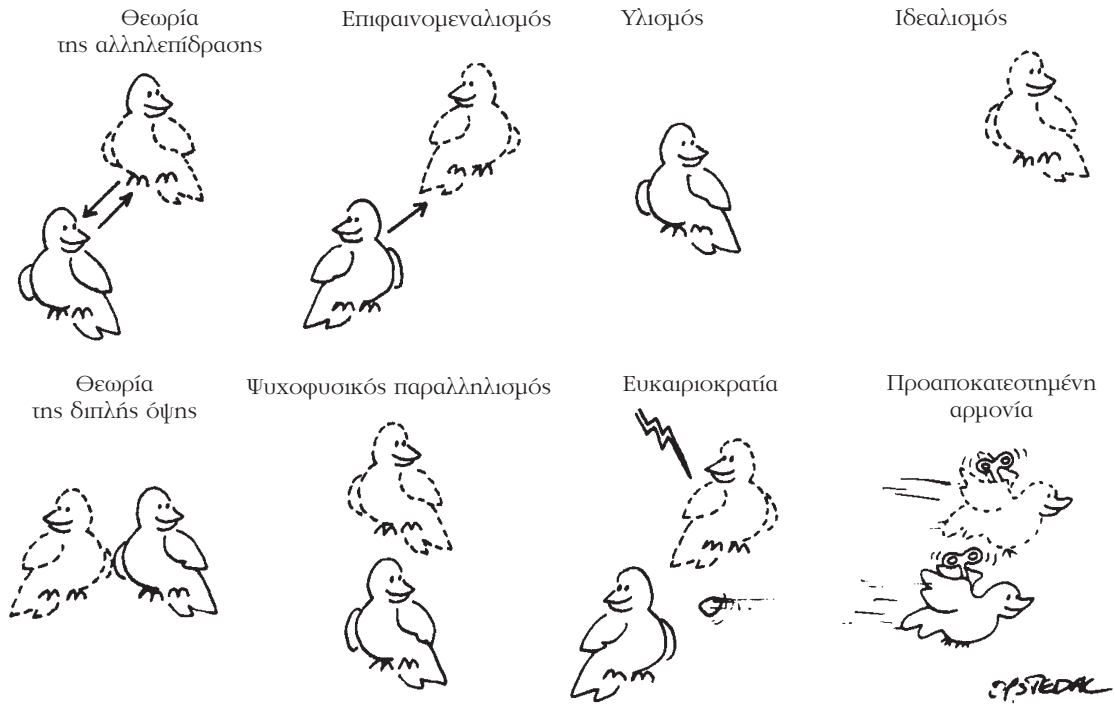
Όλες οι προηγούμενες θέσεις ως προς το πρόβλημα πνεύμα - σώμα εκπροσωπούνται στην ιστορία της ψυχολογίας και, επομένως, θα τις συναντάμε σε όλη την έκταση αυτού του βιβλίου. Το Σχήμα 1.1 δείχνει τη φιλοπαίγμονα σύνοψη των προτεινόμενων σχέσεων πνεύματος - σώματος.

Ναυβισμός³ έναντι εμπειρισμού

Σε ποιο βαθμό κληρονομούνται οι ανθρώπινες ιδιότητες, όπως η ευφυΐα, και σε ποιο βαθμό καθορίζονται από την εμπειρία; Ο οπαδός του **ναυβισμού** δίνει έμφαση στο ρόλο της κληρονομικότητας κατά την εξήγησή του για την προέλευση των διαφόρων ανθρωπίνων ιδιοτήτων, ενώ ο οπαδός του εμπειρισμού δίνει έμφαση στο ρόλο της εμπειρίας. Αυτοί που θεωρούν κάποια πλευρά της ανθρωπίνης συμπεριφοράς ως ενστικτώδη ή που υποστηρίζουν ότι η ανθρωπίνη φύση είναι καλή, κακή, κοινωνική ή ουδέποτε άλλο είναι επίσης οπαδοί του ναυβισμού. Οι οπαδοί του εμπειρισμού, από την άλλη, ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι είναι όπως είναι κυρίως λόγω των εμπειριών τους. Προφανώς, αυτό το ερώτημα δεν έχει ακόμη επιλυθεί. Η διαφωνία ναυβισμού - εμπειρισμού σχετίζεται στενά με το ερώτημα που αφορά στο χαρακτήρα της ανθρωπίνης φύσης. Για παράδειγμα, εκείνοι που ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι είναι επιθετικοί από τη φύση τους λένε ότι οι άνθρωποι είναι εγγενώς προδιατεθειμένοι να είναι επιθετικοί.

3. Ο όρος «nativism» μπορεί να αποδοθεί και ως εμφυτοκρατία. (Σ.τ.Ε.)

Σχήμα 1.1

Οι απεικονίσεις των διαφόρων σχέσεων πνεύματος - σώματος από τον Chisholm. Το πουλί που είναι σχεδιασμένο με τη διακεκομμένη γραμμή αντιπροσωπεύει το πνεύμα και το πουλί με την αδιάσπαστη γραμμή αντιπροσωπεύει το σώμα. (Επανασχεδιασμένο από το βιβλίο του Taylor, 1963, σ. 130.) Χρησιμοποιείται κατόπιν αδείας του Roderick M. Chisholm.

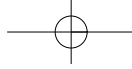
Αν όχι όλοι, οι περισσότεροι ψυχολόγοι συμφωνούν σήμερα ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά επηρεάζεται τόσο από την εμπειρία όσο και από την κληρονομικότητα· αυτό που διακρίνει τους οπαδούς του νατιβισμού από εκείνους του εμπειρισμού είναι η έμφαση που δίνουν στον έναν ή στον άλλο παράγοντα.

Μηχανοκρατία έναντι βιταλισμού⁴

Άλλο ένα επίμονο ερώτημα στην ιστορία της ψυχολογίας είναι το αν η ανθρώπινη συμπεριφορά

4. Ο όρος «vitalism» αποδίδεται και ως ζωικοκρατία. Κατάγεται από τον πρωτόγονο ανιμισμό, ενώ βιταλιστικές ιδέες εξέφρασαν αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι. Κατά τη νεότερη περίοδο, γνωστότατος εκπρόσωπος του βιταλισμού υπήρξε ο Γερμανός ιατρός G. E. Stahl (1659-1734), ο εισηγητής της θεωρίας του φλογιστού. (Σ.τ.Ε.)

μπορεί να εξηγηθεί πλήρως από την άποψη μηχανικών νόμων. Σύμφωνα με τη **μηχανοκρατία**, η συμπεριφορά όλων των οργανισμών, συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπων, μπορεί να εξηγηθεί με τον ίδιο τρόπο που μπορεί να εξηγηθεί η συμπεριφορά οποιασδήποτε μηχανής – από τη σκοπιά των μερών της και των νόμων που διέπουν αυτά τα μέρη. Για τον οπαδό της μηχανοκρατίας, η εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς ομοιάζει με την εξήγηση της συμπεριφοράς (λειτουργίας) ενός ρολογιού, μόνο που οι άνθρωποι είναι πιο πολύπλοκοι. Αντίθετα, σύμφωνα με το **βιταλισμό**, η ζωή δεν μπορεί ποτέ να αναχθεί εντελώς σε υλικές οντότητες και μηχανικούς νόμους. Τα έμβια όντα περιέχουν μια ζωική δύναμη που δεν ενυπάρχει σε άψυχα αντικείμενα. Στην αρχαία εποχή αυτή η δύναμη αναφερόταν ως ψυ-

χή πνεύμα ή πνοή ζωής και η αποχώρησή της από το σώμα ήταν αυτό που προκαλούσε το θάνατο.

Η διαφωνία μηχανοκρατίας - βιταλισμού έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην ιστορία της ψυχολογίας και θα τη συναντήσουμε σε διάφορες μορφές σε όλη την έκταση αυτού του βιβλίου.

Ορθολογισμός έναντι ανορθολογισμού

Οι ορθολογικές εξηγήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς τονίζουν συνήθως τη σημασία των λογικών, των συστηματικών και των ευφυών διαδικασιών της σκέψης. Ίσως γι' αυτό το λόγο οι περισσότερες μεγάλες συνεισφορές στα μαθηματικά έχουν γίνει από φιλοσόφους της ορθολογικής παράδοσης, όπως ο Descartes και ο Leibniz. Οι ορθολογιστές έχουν την τάση να ανιχνεύουν τις αφηρημένες καθολικές αρχές που διέπουν γεγονότα στον εμπειρικό κόσμο. Οι περισσότεροι Έλληνες φιλόσοφοι ήταν ορθολογιστές και μερικοί κατέληξαν να εξισώνουν τη σοφία με την αρετή. Όταν κάποιος γνωρίζει την αλήθεια, υπεστήριζε ο Σωκράτης, ενεργεί σύμφωνα με αυτή. Συνεπώς, οι σοφοί άνθρωποι είναι ενάρετοι άνθρωποι. Ο μέγιστος πόθος για τους Έλληνες ήταν ο πόθος για τη γνώση. Υπάρχουν και άλλοι πόθοι, φυσικά, αλλά θα πρέπει να ελέγχονται λογικά. Η δυτική φιλοσοφία και ψυχολογία έχουν διαιωνίσει την εξύμνηση της διάνοιας εις βάρος της συναισθηματικής εμπειρίας.

Δεν υπήρχε, όμως, πάντα συμφωνία σχετικά με το ότι η διάνοια είναι ο καλύτερος οδηγός για την ανθρώπινη σκέψη και συμπεριφορά. Σε διάφορες στιγμές στην ιστορία, ο ανθρώπινος συναισθηματισμός έχει εκτιμηθεί περισσότερο απ' ό,τι η ανθρώπινη νόηση. Αυτό ίσχυε κατά την πρώιμη χριστιανική εποχή, κατά την Αναγέννηση και σε διάφορες άλλες εποχές υπό την επίδραση της υπαρξιακής-ανθρωπιστικής φιλοσοφίας και ψυχολογίας. Όλες αυτές οι απόψεις αποδίδουν έμφαση στο ανθρώπινο συναίσθημα έναντι της ανθρώπινης λογικής και, ως εκ τούτου, αναφέρονται ως *ανορθολογικές*.

Κάθε εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς που τονίζει ασυνείδητες ορίζουσες είναι επίσης ανορθολογική. Οι ψυχαναλυτικές θεωρίες του Freud

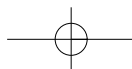
και του Jung, για παράδειγμα, αποτελούν παραδείγματα **ανορθολογισμού***, επειδή ισχυρίζονται ότι τα αληθινά αίτια της συμπεριφοράς είναι ασυνείδητα και, ως τέτοια, δεν μπορούν να σταθμισθούν λογικά.

Η ένταση μεταξύ αντιλήψεων ανθρώπων που τονίζουν τη νόηση (λογική) και εκείνων που τονίζουν τα συναισθήματα του ασυνείδητου νου (πνεύμα) εμφανίζεται σε όλη την ιστορία της ψυχολογίας και εξακολουθεί να εκδηλώνεται στη σύγχρονη ψυχολογία.

Πώς σχετίζονται οι άνθρωποι με τα ζώα;

Εδώ τίθεται το μείζον ερώτημα αν οι άνθρωποι είναι ποιοτικά ή ποσοτικά διαφορετικοί από άλλα ζώα. Αν η διαφορά είναι ποσοτική (διαφορά βαθμού), τότε κάτι τουλάχιστον μπορεί να γίνει γνωστό για τους ανθρώπους από τη μελέτη άλλων ζώων. Η σχολή του συμπεριφορισμού βασίσθηκε σε μεγάλο βαθμό σε έρευνες πάνω σε ζώα και υπεστήριξε ότι οι ίδιες αρχές διέπουν τη συμπεριφορά τόσο των μη ανθρωπίνων όντων όσο και των ανθρώπων. Κατά συνέπεια, τα αποτελέσματα των ερευνών σε ζώα θα μπορούσαν εύκολα να γενικευθούν στο ανθρώπινο επίπεδο. Το άλλο άκρο εκπροσωπείται από τους ανθρωπιστές και τους υπαρξιστές, που πιστεύουν ότι οι άνθρωποι διαφέρουν ποιοτικά από τα άλλα ζώα και, συνεπώς, δεν μπορούμε να αποκομίσουμε τίποτε σημαντικό για τους ανθρώπους μελετώντας ζώα. Οι άνθρωποι, ισχυρίζονται, είναι τα μόνα ζώα που επιλέγουν ελεύθερα την πορεία δράσης τους και, επομένως, είναι ηθικά υπεύθυνοι γι' αυτή τη δράση. Έτσι, έχει νόημα το να κρίνουμε την ανθρώπινη συμπεριφορά ως «καλή» ή «κακή». Παρόμοιες κριτικές της συμπεριφοράς των ζώων είναι άνευ νοήματος. Χωρίς την ικανότητα της έλλογης σκέψης και της επιλογής, δεν μπορεί να υπάρξει ενοχή. Οι περισσότεροι ψυχολόγοι μπορούν να τοποθετηθούν κάπου μεταξύ των δύο άκρων, αποδεχόμενοι ότι μπορούμε να μάθουμε μερικά πράγματα μελετώντας ζώα, αλλά μερικά άλλα όχι.

* Αποδίδεται και ως αντιορθολογισμός και ιρασιοναλισμός. (Σ.τ.Μ.)

Ποια είναι η προέλευση της ανθρώπινης γνώσης;

Η μελέτη της γνώσης ονομάζεται **επιστημολογία**⁵ (από την ελληνική λέξη *επιστήμη*, που έχει την έννοια της γνώσης και της κατανόησης). Ο ασχολούμενος με την επιστημολογία θέτει ερωτήματα όπως: Τι μπορούμε να γνωρίζουμε; Ποια είναι τα όρια της γνώσης; Πώς κατακτάται η γνώση; Η ψυχολογία ασχολούνταν πάντα με την επιστημολογία, επειδή ένα από τα μεγαλύτερα ενδιαφέροντά της ήταν ο προσδιορισμός του πώς οι άνθρωποι αποκτούν πληροφορίες γύρω από τον εαυτό τους και τον κόσμο τους. Ο απόλυτος εμπειριστής επιμένει ότι όλη η γνώση προέρχεται από την αισθητηριακή εμπειρία, η οποία, με κάποιο τρόπο, καταγράφεται και αποθηκεύεται στον εγκέφαλο. Οι ορθολογιστές συμφωνεί ότι οι αισθητηριακές πληροφορίες είναι συχνά, αν όχι πάντα, ένα σημαντικό πρώτο βήμα στην απόκτηση της γνώσης, αλλά υποστηρίζει ότι ο νους πρέπει στη συνέχεια να μετατρέψει ενεργά αυτές τις πληροφορίες με κάποιο τρόπο πριν επιτευχθεί η γνώση. Μερικοί οπαδοί του νατιβισμού διατείνονται ότι ένα μέρος της γνώσης είναι έμφυτο. Για παράδειγμα, ο Πλάτων και ο Descartes, πίστευαν ότι πολλές ιδέες είναι φυσικό μέρος του νου.

Απαντώντας σε επιστημολογικά ερωτήματα, οι εμπειριστές θέτουν ως προϋπόθεση έναν **παθητικό νου**, που αναπαριστά τις φυσικές εμπειρίες ως νοητικές εικόνες, αναμνήσεις και συνειρμούς. Με άλλα λόγια, ο παθητικός νους θεωρείται ότι αντανακλά γνωστικά αυτό που συμβαίνει, ή έχει συμβεί, στον υλικό κόσμο. Οι υλικές εμπειρίες που εμφανίζονται σταθερά με κάποιο συγκεκριμένο τύπο θα αντιπροσωπεύονται γνωστικά σ' αυτό τον τύπο και θα τείνουν να ανακαλούνται σ' αυτόν. Οι ορθολογιστές, όμως, προϋποθέτουν την ύπαρξη ενός **ποικτικού (ενεργητικού) νου**, που μεταμορφώνει τα δεδομένα από την εμπειρία με κάποιο

σημαντικό τρόπο. Ενώ ο παθητικός νους θεωρείται ότι αντιπροσωπεύει την υλική πραγματικότητα, ο ενεργητικός νους θεωρείται ως ένας μηχανισμός διά του οποίου η υλική πραγματικότητα οργανώνεται, σταθμίζεται, κατανοείται ή αποτιμάται. Για τον ορθολογιστή, ο νους προσθέτει κάτι στην πνευματική μας εμπειρία το οποίο δεν ανευρίσκεται στην υλική εμπειρία μας.

Για τον εμπειριστή, εν συνεχεία, η γνώση συνίσταται στην ακριβή περιγραφή της υλικής πραγματικότητας όπως αποκαλύπτεται από την αισθητηριακή εμπειρία και εγγράφεται στο νου. Για τον ορθολογιστή, η γνώση συγκροτείται από ιδέες και αρχές που μπορούν να κατακτηθούν μόνο από ένα στοχασζόμενο, ενεργητικό νου. Για μερικούς νατιβιστές, ένα μέρος τουλάχιστον της γνώσης κληρονομείται ως φυσικό συστατικό του νου. Οι θέσεις του εμπειρισμού, του ορθολογισμού και του νατιβισμού, καθώς και οι ποικίλοι συνδυασμοί τους, υπήρξαν ανέκαθεν μέρος της ψυχολογίας· με τη μία ή την άλλη μορφή, μας συντροφεύουν ακόμη σήμερα. Στο βιβλίο αυτό θα δούμε πώς αυτές οι τρεις σημαντικές φιλοσοφικές θέσεις έχουν εμφανισθεί με διάφορους τρόπους σε ολόκληρη την ιστορία της ψυχολογίας.

Αντικειμενική έναντι υποκειμενικής πραγματικότητας

Η διαφορά μεταξύ αυτού που είναι «αληθινά» παρόν υλικά (υλική ή αντικειμενική πραγματικότητα) και εκείνου που πραγματικά βιώνουμε νοητικά (υποκειμενική ή φαινομενική πραγματικότητα) αποτελεί αντικείμενο συζήτησης τουλάχιστον από την εποχή των αρχαίων Ελλήνων. Μερικοί αποδέχονται τον **αφελή ρεαλισμό** (πραγματοκρατία), υποστηρίζοντας ότι αυτό που βιώνουμε νοητικά είναι ακριβώς το ίδιο με εκείνο που είναι φυσικά παρόν. Πολλοί άλλοι, όμως, αντιπροτείνουν ότι κάτι τουλάχιστον χάνεται ή κερδίζεται κατά τη μεταφορά από τη φυσική στη φαινομενική εμπειρία. Ενδέχεται να υπάρξει ασυμφωνία μεταξύ των δύο τύπων εμπειρίας αν οι αισθητηριακοί υποδοχείς μπορούν να αντιδράσουν εν μέρει μόνο σ' αυτό που είναι υλικά παρόν – για παράδειγμα, μόνο σε ορισμένους ήχους ή χρώματα. Ασυμφωνία δύναται να υπάρ-

5. Η απόδοση του όρου «epistemology» ως επιστημολογία δεν ευρίσκει σύμφωνους τους ειδικούς, ορισμένοι από τους οποίους αντιπροτείνουν τον όρο γνωσιολογία. Εν πάση περιπτώσει, το θέμα άπτεται της ιστορίας της φιλοσοφίας και των ποικίλων σχολών της και δεν αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας. (Σ.τ.Ε.)

ξει επίσης αν απολεσθούν ή διαστρεβλωθούν πληροφορίες καθώς μεταδίδονται από τους αισθητηριακούς υποδοχείς στον εγκέφαλο. Επιπροσθέτως, ο ίδιος ο εγκέφαλος μπορεί να μετατρέψει αισθητηριακές πληροφορίες, δημιουργώντας έτσι μιαν ασυμφωνία μεταξύ φυσικής και φαινομενικής πραγματικότητας. Το σημαντικό ερώτημα εδώ είναι το εξής: Δεδομένου ότι υπάρχει ένας υλικός κόσμος και ένας ψυχολογικός κόσμος, πώς αυτοί σχετίζονται μεταξύ τους; Ένα σχετικό ερώτημα είναι και το ακόλουθο: Δεδομένου ότι το μόνο που μπορούμε να βιώσουμε άμεσα είναι η δική μας υποκειμενική πραγματικότητα, πώς μπορούμε να καταφέρουμε να γνωρίζουμε οτιδήποτε γύρω από το φυσικό κόσμο; Αντιμετωπίζουμε εδώ το πρόβλημα της **πραγμοποίησης**, ή της τάσης να πιστεύουμε ότι, επειδή κάτι έχει όνομα, έχει επίσης ανεξάρτητη ύπαρξη. Ο J. S. Mill (1843/1874) περιέγραψε αυτή την πλάνη:

Η πλάνη μπορεί να διατυπωθεί με αυτή τη γενική μορφή. Οτιδήποτε μπορούμε να σκεφθούμε ως ανεξάρτητο υπάρχει ανεξάρτητα: και η πιο αξιοσημείωτη εκδήλωσή της συνίσταται στην προσωποποίηση των αφηρημένων εννοιών. Η ανθρωπότητα, σε όλες τις εποχές, είχε την έντονη τάση να συμπεραίνει ότι όπου υπάρχει ένα όνομα θα πρέπει να υπάρχει μια διακριτή χωριστή οντότητα που να αντιστοιχεί στο όνομα· και κάθε σύνθετη ιδέα που έχει διαμορφώσει ο νους για τον εαυτό του, λειτουργώντας πάνω στις έννοιές του για τα ατομικά πράγματα, θεωρούνταν ότι έχει μια εξωτερική αντικειμενική πραγματικότητα που αντιστοιχεί σ' αυτή. (σ. 527)

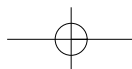
Σε όλη την πορεία της ανθρώπινης ιστορίας, οντότητες όπως οι ψυχές, οι νόες, οι θεοί, οι δαίμονες, τα πνεύματα και ο εαυτός έχουν γίνει αντικείμενα φαντασίας και στη συνέχεια η ύπαρξή τους θεωρήθηκε δεδομένη. Φυσικά, σε πιο πρόσφατες εποχές, υπάρχουν διαθέσιμες διαδικασίες για να προσδιορίσουμε αν φανταστικές οντότητες έχουν αντικείμενα αναφοράς στον εμπειρικό κόσμο. Όπως έχουμε διαπιστώσει, η επιστημονική θεωρία επιχειρεί να συσχετίσει λέξεις και σύμβολα με εμπειρικές παρατηρήσεις. Στην περίπτωση της πραγ-

μοποίησης, όμως, η σχέση μεταξύ του φανταστικού και του αληθινού απλώς εκλαμβάνεται ως υπαρκτή. Η τάση προς την πραγμοποίηση είναι ισχυρή και επίμονη και θα τη συναντάμε συχνά.

Το πρόβλημα του εαυτού

Οι φυσικές μας εμπειρίες είναι εξαιρετικά ποικίλες, ωστόσο βιώνουμε ενότητα ανάμεσά τους. Μεγαλώνουμε επίσης ηλικιακά, παίρνουμε και χάνουμε βάρος, αλλάζουμε τόπους διαμονής, υπάρχουν σε διαφορετικές εποχές· κι όμως, με όλα αυτά και περισσότερα, οι εμπειρίες της ζωής μας έχουν συνοχή. Αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας ως το ίδιο πρόσωπο από στιγμή σε στιγμή, από μέρα σε μέρα και από χρόνο σε χρόνο, μολονότι λίγα πράγματα παραμένουν ίδια σε σχέση μ' εμάς. Το ερώτημα είναι σε τι οφείλονται η ενότητα και η συνοχή της εμπειρίας μας. Μέσα στους αιώνες, έχουν προταθεί οντότητες όπως η ψυχή ή ο νους. Πιο πρόσφατα, ο πιο δημοφιλής προτεινόμενος οργανωτής της εμπειρίας είναι ο εαυτός.

Ο εαυτός έχει θεωρηθεί συχνά ότι διαθέτει μια δική του, αυτόνομη ύπαρξη, όπως υποδηλώνεται από τη φράση «Είπα στον εαυτό μου». Εκτός της οργάνωσης των εμπειριών κάποιου και της παροχής μιας αίσθησης συνέχειας μέσα στο χρόνο, έχουν αποδοθεί στον εαυτό κι άλλες ιδιότητες, όπως αυτές του υποκινητή και του εκτιμητή της δράσης. Άλλες εμπειρίες που συμβάλλουν στην πεποίθηση περί ύπαρξης ενός αυτόνομου εαυτού περιλαμβάνουν το αίσθημα της πρόθεσης ή του σκοπού στις σκέψεις και στη συμπεριφορά κάποιου, την επίγνωση της συνείδησης, την ικανότητα να κατευθύνει κανείς επιλεκτικά την προσοχή του και στιγμές εξαιρετικά φορτισμένων συναισθηματικά διορατικών εμπειριών. Όπως θα δούμε, η αξιωματική αποδοχή ενός εαυτού με αυτόνομες δυνάμεις δημιουργεί διάφορα προβλήματα με τα οποία αναμετράται η ψυχολογία διά μέσου των χρόνων, ακόμη και σήμερα. Προφανώς, είτε προτείνεται ένας αυτόνομος εαυτός ή νους ως οργανωτής της εμπειρίας είτε ως υποκινητής της συμπεριφοράς, ερχόμαστε αντιμέτωποι με το πρόβλημα πνεύμα - σώμα.

Ουνιβερσαλισμός έναντι σχετικισμού

Σε όλες τις ιστορίες της φιλοσοφίας, της επιστήμης και της ψυχολογίας, υπήρξαν άτομα που αναζητούσαν, ή ισχυρίζονταν ότι ανακάλυψαν, καθολικές αλήθειες γύρω από τον κόσμο γενικά ή τους ανθρώπους ειδικά. Στόχος αυτών των οπαδών του ουνιβερσαλισμού είναι να περιγράψουν τους γενικούς νόμους, αρχές ή ουσίες που διέπουν τον κόσμο και το πώς τον αντιλαμβανόμαστε. Παρομοίως, έχουν υπάρξει άτομα που ισχυρίζονται ότι τέτοιου είδους καθολικές αλήθειες είτε δεν υπάρχουν είτε, αν υπάρχουν, δεν μπορούν να γίνουν αντικείμενο γνώσης. Αυτοί οι σχετικιστές υποστηρίζουν ότι οι άνθρωποι επηρεάζουν πάντα αυτό που παρατηρούν και, συνεπώς, η αναζήτηση για καθολικές αλήθειες που υπάρχουν ανεξάρτητα από την ανθρώπινη ύπαρξη πρέπει να είναι μάταια. Αντίθετα, προσθέτουν ότι κάθε «αλήθεια» πρέπει να είναι σχετική προς ατομικές ή ομαδικές προοπτικές. Γι' αυτούς, δεν υπάρχει Αλήθεια, μόνο αλήθειες. Αυτή η συζήτηση που αφορά στον **ουνιβερσαλισμό** έναντι του **σχετικισμού** διατυπώθηκε από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους (βλ. Κεφάλαιο 2) και, όπως θα δούμε, είναι ένα επανερχόμενο θέμα στην ιστορία της φιλοσοφίας και της ψυχολογίας. Έχουμε ήδη δει ένα παράδειγμα αυτής της διαφωνίας, όταν εξετάζαμε τις φιλοσοφίες της επιστήμης του Popper και του Kuhn. Παρόλο που ο Popper πίστευε ότι η ε-

πιστημονική γνώση πρέπει πάντα να είναι μη τελεσιδική, προϋπέθετε την ύπαρξη ενός φυσικού κόσμου και ότι η γνώση αυτού του κόσμου μπορεί να προσεγγισθεί με ενασχόληση με το είδος της επιστήμης που περιέγραφε. Ο Popper, λοιπόν, ήταν οπαδός του ουνιβερσαλισμού. Αντίθετα, ο Kuhn πρέσβευε ότι η επιστημονική δραστηριότητα καθοδηγείται πάντα από ένα παράδειγμα και τα οποιαδήποτε συμπεράσματα στα οποία καταλήγει κανείς σχετικά με τον κόσμο τείνουν να συμφωνούν με τις επιταγές αυτού του παραδείγματος. Με άλλα λόγια, κατά τον Kuhn, οι νοητικές συλλήψεις σχετικά με τον κόσμο αλλάζουν καθώς αλλάζουν τα παραδείγματα και, κατά συνέπεια, δεν έχει νόημα να αναφερόμαστε σε έναν κόσμο που υπάρχει ανεξάρτητα από ανθρώπινους παρατηρητές. Ο Kuhn ήταν σχετικιστής.

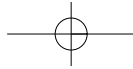
Στο Κεφάλαιο 21 θα δούμε ότι η ένταση μεταξύ νεωτερικότητας και μετανεωτερικότητας στη σύγχρονη φιλοσοφία και ψυχολογία είναι η πιο πρόσφατη εκδήλωση της αρχαίας έντασης μεταξύ ουνιβερσαλισμού και σχετικισμού.

Όπως θα παρατηρούμε σε όλη την έκταση αυτού του βιβλίου, οι θέσεις που έχουν πάρει οι ψυχολόγοι στα προηγούμενα ζητήματα ανυποσπεύουν μια ευρεία ποικιλία υποθέσεων, ενδιαφερόντων και μεθοδολογιών, και αυτό συνεχίζει να ισχύει και στη σύγχρονη ψυχολογία.

Περίληψη

Η ψυχολογία μπορεί να ορισθεί ικανοποιητικότερα από την άποψη των δραστηριοτήτων των ψυχολόγων, και αυτές οι δραστηριότητες έχουν διαφοροποιηθεί μέσα στους αιώνες. Αν και η ψυχολογία ανάγεται τουλάχιστον στην αυγή του πολιτισμού, η δική μας εκδοχή της ιστορίας της ψυχολογίας εκκινά από τους αρχαίους Έλληνες. Η προσέγγιση στη συγγραφή αυτού του βιβλίου αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα του παροντισμού, επειδή η ψυχολογία χρησιμοποιείται ως οδηγός για να προσδιορισθεί τι θα καλυφθεί ιστορικά. Όμως, γενικά, ο ιστορισμός θεωρείται η πιο έγκυρη προσέγγιση στην κατανόηση της ιστορίας της ψυχο-

λογίας. Κατά την παρουσίαση της ιστορίας της ψυχολογίας, αυτό το βιβλίο συνδυάζει την αναφορά στη συμβολή σημαντικών ατόμων, ανθεκτικών ιδεών, του πνεύματος της εποχής και συνεισφορές από άλλους κλάδους. Αυτού του είδους η συνδυασμένη προσέγγιση αναφέρεται ως εκλεκτικιστική. Μελετώντας την ιστορία της ψυχολογίας, ο σπουδαστής αποκτά προοπτική και βαθύτερη κατανόηση της σύγχρονης ψυχολογίας. Επίσης, θα κατανοήσει ότι, ενίοτε, κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες καθορίζουν το πού δίνεται έμφαση στην ψυχολογία. Τέλος, με τη μελέτη της ιστορίας της ψυχολογίας μπορούν να αποφευχθούν σφάλμα-

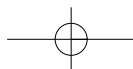

τα του παρελθόντος, να ανακαλυφθούν δυνητικά άξιες προσοχής ιδέες και να ικανοποιηθεί η φυσική περιέργεια γύρω από κάτι που πιστεύεται ότι είναι σημαντικό.

Κατά παράδοση, θεωρείτο ότι η επιστήμη εκκινούσε με εμπειρική παρατήρηση και κατόπιν προχωρούσε στην ανάπτυξη θεωρίας. Οι θεωρίες αξιολογούνταν στη συνέχεια στο πλαίσιο της ικανότητάς τους να παράγουν προβλέψεις που υποστηρίζονταν ή όχι από πειραματικό αποτέλεσμα. Οι θεωρίες που παρήγαν προβλέψεις οι οποίες επιβεβαιώνονταν ισχυροποιούνταν, ενώ εκείνες που έκαναν εσφαλμένες προβλέψεις αναθεωρούνταν ή εγκαταλείπονταν. Συνδέοντας την εμπειρική παρατήρηση με τη θεωρία, η επιστήμη συνδύαζε τις φιλοσοφικές σχολές του εμπειρισμού και του ορθολογισμού. Η επιστήμη προϋποθέτει αυτοκρατία και αναζητεί γενικούς νόμους. Ο Popper διαφωνούσε με την παραδοσιακή άποψη περί επιστήμης, ισχυριζόμενος ότι η επιστημονική δραστηριότητα δεν εκκινά με εμπειρική παρατήρηση, αλλά με κάποιου τύπου πρόβλημα που καθοδηγεί τις εμπειρικές παρατηρήσεις του επιστήμονα. Επιπλέον, ο Popper υπεστήριζε ότι, αν μια επιστημονική θεωρία επιβεβαιώνεται συνεχώς, είναι πιθανότερο να πρόκειται για κακή θεωρία παρά για καλή. Μια καλή θεωρία πρέπει να πραγματοποιεί παρακινδυνευμένες προβλέψεις, οι οποίες, αν δεν επιβεβαιωθούν, διαψεύδουν τη θεωρία. Για να ταξινομηθεί ως επιστημονική, μια θεωρία πρέπει να ορίζει εκ των προτέρων τις παρατηρήσεις που, αν γίνουν, θα τη διαψεύσουν. Αυτό που διακρίνει μια επιστημονική θεωρία από μια μη επιστημονική είναι η αρχή της διαψευσιμότητας. Μια επιστημονική θεωρία πρέπει να διατρέχει τον κίνδυνο να είναι εσφαλμένη και πρέπει να ορίζει τις συνθήκες υπό τις οποίες θα ήταν. Στην ψυχολογία θεωρίες όπως εκείνες του Freud και του Adler είναι εξαιρετικά αόριστες για να επιτρέπουν επακριβή δοκιμασία και δίνουν περισσότερη έμφαση στην εκ των υστέρων ερμηνεία παρά στην πρόρρηση. Για τους δύο αυτούς λόγους παραβιάζουν την αρχή της διαψευσιμότητας. Ο Kuhn διαφωνούσε επίσης με την παραδοσιακή άποψη περί επιστήμης. Η ανάλυση της επιστήμης από τον Kuhn τονίζει κοινωνιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες. Σε

κάθε δεδομένη εποχή, οι επιστήμονες αποδέχονται ένα γενικό πλαίσιο εντός του οποίου εκπονούν την έρευνά τους, ένα πλαίσιο το οποίο ο Kuhn ονομάζει παράδειγμα. Το παράδειγμα καθορίζει τι συνιστά προβλήματα έρευνας και πώς επιλύονται αυτά τα προβλήματα. Για τον Popper, η επιστημονική δραστηριότητα καθοδηγείται από προβλήματα, ενώ για τον Kuhn η δραστηριότητα αυτή καθοδηγείται από ένα παράδειγμα, που οι επιστήμονες πιστεύουν ότι ισχύει. Για τον Popper, η επιστήμη αφορά σε δημιουργική επίλυση προβλημάτων· για τον Kuhn, αφορά σε επίλυση γρίφων. Σύμφωνα με τον Kuhn, η επιστημονική πορεία εκδηλώνεται σε τρία στάδια: το προ-παραδειγματικό, το παραδειγματικό και το επαναστατικό. Μια θεμελιώδης διαφορά μεταξύ της αντίληψης της επιστήμης εκ μέρους του Popper και του Kuhn αντανακλάται στο γεγονός ότι ο μὲν πρώτος δεχόταν τη θεωρία της αντιστοιχίας με την αλήθεια, ο δε δεύτερος όχι. Άλλοι φιλόσοφοι της επιστήμης, όπως ο Feysabend, ισχυρίζονται ότι είναι παραπλανητικό να χαρακτηρίζουμε την επιστήμη ή την επιστημονική μέθοδο με κάποιο συγκεκριμένο τρόπο. Γι' αυτούς, επιστήμη είναι αυτό που κάνουν οι επιστήμονες και, για να υπάρξει επιστημονική πρόοδος, οι υπάρχοντες κανόνες και αρχές πρέπει να παραβιάζονται.

Μερικές πλευρές της ψυχολογίας είναι επιστημονικές και άλλες όχι. Οι ψυχολόγοι που είναι διατεθειμένοι να δεχθούν ως προϋπόθεση την ύπαρξη φυσικής ή ψυχικής αυτοκρατίας όταν μελετούν τους ανθρώπους είναι πιο πιθανό να έχουν επιστημονικό προσανατολισμό απ' ό,τι εκείνοι που δεν είναι διατεθειμένοι να τη δεχθούν ως προϋπόθεση. Οι οπαδοί της μη αυτοκρατίας προϋποθέτουν ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά επιλέγεται ελεύθερα και, συνεπώς, δεν είναι επιδεκτική παραδοσιακής επιστημονικής ανάλυσης. Ο οπαδός της απροσδιοριστίας πιστεύει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι μὲν αιτιωδώς προσδιορισμένη, αλλά ότι οι ορίζουσες της συμπεριφοράς δεν μπορούν πάντα να γίνουν γνωστές με βεβαιότητα. Η ψυχολογία δε χρειάζεται να απολογείται για τις μη επιστημονικές της πλευρές, επειδή αυτές οι πλευρές έχουν συχνά συνεισφέρει σημαντικά στην κατανόηση του ανθρώπου. Επίσης, σε μερικές περι-

πώσεις, οι έννοιες που αναπτύχθηκαν από μη επιστήμονες ψυχολόγους βελτιώνονται μετέπειτα από ψυχολόγους που χρησιμοποιούν την επιστημονική μέθοδο.

Συνοψίσθηκαν πολλά ερωτήματα που έχουν διατηρηθεί σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της ψυχολογίας, συμπεριλαμβανομένων των ακολούθων: Σε ποιο βαθμό είναι ελεύθεροι οι άνθρωποι και σε ποιο βαθμό καθορίζεται η συμπεριφορά τους από επιστητά αίτια; Ποιος είναι ο χαρακτήρας της ανθρώπινης φύσης; Πώς σχετίζονται το πνεύμα και το σώμα; Σε ποιο βαθμό καθορίζονται τα ανθρώπινα γνωρίσματα από την κληρονομικότητα (ναυβισμός) σε αντίθεση με την εμπειρία (εμπειρισμός); Μπορεί η ανθρώπινη συμπεριφορά να γίνει πλήρως κατανοητή βάσει μηχανιστικών αρχών ή πρέπει να γίνει δεκτή κάποια επιπρόσθετη βιταλιστική αρχή; Σε ποιο βαθμό η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι ορθολογική ή ανορθολογική; Πώς σχετίζεται ο άνθρωπος με τα ζώα; Ποια είναι η προέλευση της ανθρώπινης γνώσης; Ποια η διαφορά μεταξύ αυτού που υπάρχει φυσικά και αυτού που βιώνεται νοητικά και πώς αυτή μπορεί να γίνει γνωστή και να εξηγηθεί; Πώς έχει χρησιμοποιηθεί η έννοια του εαυτού κατά τη διάρκεια της ιστορίας της ψυχολογίας για να εξηγηθεί η συνέχεια της εμπειρίας κάποιου μέσα στο χρόνο και ποια προβλήματα συνδέονται με την έννοια του εαυτού; Υπάρχουν κατανοήσιμες καθολικές αλήθειες σχετικά με τον κόσμο γενικά ή με τους ανθρώπους ειδικά ή πρέπει η αλήθεια να είναι πάντα σχετική με ατομικές ή ομαδικές προοπτικές;

Ερωτήσεις για συζήτηση

1. Συζητήστε τις επιλογές που πρέπει να κάνει κανείς πριν γράψει μια ιστορία της ψυχολογίας. Συμπεριλάβετε στην απάντησή σας μια διάκριση μεταξύ παροντισμού και ιστορισμού.
2. Τι επιτυγχάνεται με τη μελέτη της ιστορίας της ψυχολογίας;
3. Συνοψίστε τα κύρια χαρακτηριστικά της επιστήμης.
4. Συζητήστε γιατί η ψυχολογία μπορεί να περιγραφεί τόσο ως επιστήμη όσο και ως μη επιστήμη.
5. Με ποιους τρόπους διέφερε η άποψη του Porper περί επιστήμης από την παραδοσιακή άποψη;
6. Σύμφωνα με τον Porper, ποιοι είναι οι δύο πρωταρχικοί λόγοι που θεωρίες όπως αυτές του Freud και του Adler είναι μη επιστημονικές;
7. Συνοψίστε τις απόψεις του Kuhn για το πώς αλλάζουν οι επιστήμες. Συμπεριλάβετε στην απάντησή σας τους ορισμούς των όρων *προ-παραδειγματικός επιστημονικός κλάδος*, *παραδειγμα, κανονική επιστήμη* και *επιστημονική επανάσταση*.
8. Εντός της σφαίρας της επιστήμης, ποια είναι η θεωρία της αντιστοιχίας με την αλήθεια; Εξηγήστε γιατί μπορεί να λεχθεί ότι ο Porper αποδεχόταν αυτή τη θεωρία, ενώ ο Kuhn όχι.
9. Συνοψίστε την άποψη του Feyerabend για την επιστήμη.
10. Πρέπει η ψυχολογία να φιλοδοξεί να γίνει ένας μονο-παραδειγματικός κλάδος; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
11. Είναι επιστήμη η ψυχολογία; Δικαιολογήστε την απάντησή σας.
12. Ορίστε τους όρους *φυσική αυτοκρατία*, *ψυχική αυτοκρατία*, *απροσδιοριστία* και *μη αυτοκρατία*.
13. Κάντε διάκριση μεταξύ *ανστηρίχ αυτοκρατίας* και *ήπιης αυτοκρατίας*.
14. Τι επιχειρεί να επιτύχει μια θεωρία περί ανθρώπινης φύσης;
15. Συνοψίστε τις διάφορες προτεινόμενες απαντήσεις στο πρόβλημα πνεύμα - σώμα. Συμπεριλάβετε στην απάντησή σας ορισμούς των λέξεων *μονισμός*, *δνισμός*, *νδιισμός*, *ιδεαδισμός*, *θεωρία της ανάδυσσης*, *θεωρία της αδηδεδιπίδρασης*, *ψυχοφυσικός παραδεδιπίδρασης*, *επιφανομεναδισμός*, *προαποκαειστημένη αρμονία*, *θεωρία της διπλής όψης* και *ενκαιριοκρατία*.
16. Συζητήστε τις εξηγήσεις του ναυβισμού και του εμπειρισμού σχετικά με την προέλευση των ανθρώπινων γνωρισμάτων.
17. Περιγράψτε πρώτα τις θέσεις της μηχανοκρατίας και του βιταλισμού και έπειτα πείτε ποια από τις δύο θέσεις δέχεσθε και γιατί.
18. Συζητήστε τον ορθολογισμό και τον ανορθολογισμό όπως χρησιμοποιούνται σε εξηγήσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς.
19. Περιγράψτε πώς θα εξηγούσε το πώς αποκτούμε γνώση ο καθένας από τους παρακάτω: ο οπαδός του εμπειρισμού, ο οπαδός του ορθολογισμού και ο οπαδός του ναυβισμού.
20. Συζητήστε τα προβλήματα που αφορούν στην ανακάλυψη και την εξήγηση των ασυμφωνιών που μπορεί να υπάρχουν μεταξύ του τι υπάρχει σε φυσική μορφή μπροστά μας και του τι βιώνουμε.

νουμε υποκειμενικά. Ορίστε την πραγματοποίηση και δώστε ένα παράδειγμα.

21. Για ποιους λόγους έχει χρησιμοποιηθεί μια έννοια του εαυτού από τους ψυχολόγους; Ποια προβλήματα λύνει αυτή η έννοια και ποια προβλήματα δημιουργεί;
22. Συνοψίστε τη διαφωνία μεταξύ ουνιβερσαλισμού και σχετικισμού σχετικά με τη φύση της αλήθειας.

InfoTrac College Edition

Εξερευνήστε την InfoTrac College Edition, την ηλεκτρονική σας βιβλιοθήκη. Επισκεφθείτε το <http://www.infotraccollege.com/wadsworth/access.html>.

Όροι αναζήτησης:

Popper's philosophy of science
Determinism
Human nature
Mind and body
Knowledge, theory of

Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη

- Churchland, P. M. (1998). *Matter and consciousness: A contemporary introduction to the philosophy of mind* (rev. ed.). Cambridge, MA: MIT Press.
- Conant, J., & Haugeland, J. (Eds.) (2000). *Thomas S. Kuhn: The road since Structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Honderich, T. (1993). *How free are you? The determinism problem*. New York: Oxford University Press.
- Klemke, E. D., Hollinger, R., & Kline, A. D. (Eds.) (1988). *Introductory readings in the philosophy of science*. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- Kuhn, T. S. (1996). *The structure of scientific revolutions* (3rd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
- Notturmo, M. A. (Ed.) (1996). *Karl R. Popper: Knowledge and the body-mind problem*. New York: Routledge.
- Okasha, S. (2002). *Philosophy of science: A very short introduction*. New York: Oxford University Press.
- Popper, K. (1982). *Unended quest: An intellectual autobiography*. La Salle, IL: Open Court.
- Popper, K. (2002). *Conjectures and refutations: The growth of scientific knowledge*. New York: Routledge. (Original work published 1963.)
- Raphael, F. (1999). *Popper*. New York: Routledge.
- Robinson, D. N. (1982). *Toward a science of human nature: Essays on the psychologies of Mill, Hegel, Wundt, and James*. New York: Columbia University Press.

Robinson, D. N. (1985). *Philosophy of psychology*. New York: Columbia University Press.

Stevenson, L., & Haberman, D. L. (1998). *Ten theories of human nature* (3rd ed.). New York: Oxford University Press.

Γλωσσάριο

Αιτιοκρατία (Determinism) Η πεποίθηση ότι όλα όσα συμβαίνουν συμβαίνουν λόγω γνωστών ή δυνάμεων να γνωστούν αιτίων και ότι, αν αυτά τα αίτια ήταν γνωστά εκ των προτέρων, ένα περιστατικό θα μπορούσε να προβλεφθεί με απόλυτη ακρίβεια. Επίσης, αν ήταν γνωστά τα αίτια ενός γεγονότος, αυτό θα μπορούσε να προληφθεί με την πρόληψη των αιτίων του. Κατά ταύτα, η γνώση των αιτίων ενός γεγονότος επιτρέπει την πρόβλεψη και τον έλεγχο του.

Αιτιώδεις νόμοι (Causal laws) Νόμοι που περιγράφουν αιτιώδεις σχέσεις. Αυτού του είδους οι νόμοι ορίζουν τις συνθήκες που είναι αναγκαίες και επαρκείς για να παραγάγουν ένα ορισμένο γεγονός. Η γνώση των αιτιωδών νόμων επιτρέπει τόσο την πρόληψη όσο και τον έλεγχο των γεγονότων.

Ανορθολογισμός (Irrationalism) Κάθε εξήγηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς που τονίζει ορίζουσες οι οποίες δεν ευρίσκονται υπό λογικό έλεγχο – για παράδειγμα, εξηγήσεις που δίνουν έμφαση στη σημασία των συναισθημάτων ή των ασυνείδητων μηχανισμών.

Ανωμαλίες (Anomalies) Επίμονες παρατηρήσεις που δεν μπορούν να εξηγηθούν από ένα υπάρχον παράδειγμα. Οι ανωμαλίες κάνουν τελικά ένα παράδειγμα να εκτοπίσει ένα άλλο.

Απροσδιοριστία (Indeterminism) Ο ισχυρισμός ότι, μολονότι η αιτιοκρατία ισχύει, η προσπάθεια μέτρησης των αιτίων κάποιου φαινομένου επηρεάζει αυτά τα αίτια, καθιστώντας αδύνατο να τα γνωρίσουμε με βεβαιότητα. Αυτός ο ισχυρισμός ονομάζεται επίσης αρχή της αβεβαιότητας του Heisenberg.

Αρχή της αβεβαιότητας (Uncertainty principle) Βλ. Απροσδιοριστία.

Αρχή της διαψευσιμότητας (Principle of falsifiability) Ο ισχυρισμός του Popper ότι για να θεωρηθεί επιστημονική μια θεωρία πρέπει να ορίζει τις παρατηρήσεις που, αν γίνουν, θα διαψεύσουν τη θεωρία. Για να θεωρηθεί επιστημονική, μια θεωρία πρέπει να κάνει παράτολμες προβλέψεις. (Βλ. επίσης **Παράτολμες προβλέψεις**.)

Αφελής ρεαλισμός (Naive realism) Η πεποίθηση ότι αυτό που βιώνει κάποιος νοητικά (πνευματικά) είναι το ίδιο με εκείνο που είναι παρόν φυσικά.

Βιολογική αιτιοκρατία (Biological determinism) Ο τύ-

πος της αποκράτιας που τονίζει τα βιοχημικά, γενετικά, φυσιολογικά ή ανατομικά αίτια της συμπεριφοράς.

Βιταλισμός (Vitalism) Η πεποίθηση ότι η ζωή δεν μπορεί να εξηγηθεί σε σχέση με άψυχες διαδικασίες. Για τον οπαδό της ζωικοκρατίας, η ζωή απαιτεί μια δύναμη που είναι κάτι περισσότερο από τα υλικά αντικείμενα ή τις άψυχες διαδικασίες στις οποίες εκδηλώνεται. Γιατί, για να υπάρχει ζωή, πρέπει να είναι παρούσα μια ζωική δύναμη.

Δυσϊστής (Dualist) Οποιοσδήποτε πιστεύει ότι υπάρχουν δύο πλευρές στους ανθρώπους, μία υλική και μία νοητική.

Εκ των υστέρων ερμηνεία (Postdiction) Η προσπάθεια εξήγησης κάποιου φαινομένου αφού έχει συμβεί. Η εκ των υστέρων ερμηνεία αντιδιαστέλλεται προς την πρόρρηση ή πρόβλεψη, που επιχειρεί να ορίσει τις συνθήκες υπό τις οποίες θα συμβεί ένα γεγονός που δεν έχει ακόμη συμβεί.

Εκλεκτικιστική προσέγγιση (Eclectic approach) Η υιοθέτηση των καλύτερων στοιχείων από μια ποικιλία απόψεων. Η προσέγγιση στην ιστορία της ψυχολογίας που υιοθετείται σε τούτο το βιβλίο είναι εκλεκτικιστική, επειδή συνδυάζει την αναφορά σε σημαντικά άτομα, την εξέλιξη ιδεών και εννοιών, το πνεύμα της εποχής και συνεισφορές από άλλους επιστημονικούς κλάδους.

Ελεύθερη βούληση (Free will) Βλ. Μν αιτιοκρατία.

Εμπειρική παρατήρηση (Empirical observation) Η άμεση παρατήρηση αυτού που μελετάται προκειμένου να κατανοηθεί.

Εμπειρισμός (Empiricism) Η πεποίθηση ότι η βάση κάθε γνώσης είναι η εμπειρία.

Επαληθεύσιμες προτάσεις (Confirmable propositions) Εντός της επιστήμης, προτάσεις ικανές να επικυρωθούν μέσω εμπειρικών δοκιμασιών.

Επαναστατικό στάδιο (Revolutionary state) Σύμφωνα με τον Kuhn, το στάδιο της επιστημονικής εξέλιξης κατά τη διάρκεια του οποίου ένα υπάρχον παράδειγμα εκτοπίζεται από ένα νέο. Όταν ολοκληρωθεί η αντικατάσταση, το νέο παράδειγμα παράγει κανονική επιστήμη και συνεχίζει να το κάνει μέχρι να εκτοπισθεί κι αυτό κάποια στιγμή από ένα νέο παράδειγμα.

Επίλυση γρίφων (Puzzle solving) Κατά τον Kuhn, η κανονική επιστήμη είναι σαν την επίλυση γρίφων κατά το ότι τα προβλήματα πάνω στα οποία δουλεύουν οι επιστήμονες ορίζονται από το παράδειγμα, τα προβλήματα έχουν εγγυημένες λύσεις και πρέπει να ακολουθηθούν ορισμένοι κανόνες για την επίτευξη αυτών των λύσεων.

Επιστήμη (Science) Κατά παράδοση, η συστηματική προσπάθεια να ταξινομηθούν ή να εξηγηθούν λογικά οι εμπειρικές παρατηρήσεις. Ο Popper περιέγραψε την επιστήμη ως έναν τρόπο ενδελεχούς δοκιμασίας προτεινόμενων λύσεων σε προβλήματα και ο Kuhn έδωσε έμφαση στη σημασία των παραδειγμάτων που καθοδηγούν τις ερευνητικές δραστηριότητες των επιστημόνων. Ο Feyerabend πίστευε ότι είναι αδύνατον να δοθεί μια γενικευμένη νοητική σύλληψη της επιστήμης ή της επιστημονικής μεθόδου.

Επιστημολογία (Epistemology) Η μελέτη της φύσης της γνώσης.

Επιστημονική θεωρία (Scientific theory) Κατά παράδοση, μια προτεινόμενη εξήγηση ενός αριθμού εμπειρικών παρατηρήσεων· σύμφωνα με τον Popper, μια προτεινόμενη λύση σε ένα πρόβλημα.

Επιστημονικός νόμος (Scientific law) Μια σταθερά παρατηρούμενη σχέση μεταξύ κατηγοριών εμπειρικών περιστατικών.

Επιφανομεναλισμός (Epiphenomenalism) Η μορφή της θεωρίας της ανάδυσης που ισχυρίζεται ότι τα νοητικά περιστατικά προκύπτουν από εγκεφαλικά δραστηριότητα, αλλά ότι τα νοητικά περιστατικά δε σχετίζονται στη συνέχεια με τη συμπεριφορά.

Ευκαιριοκρατία (Occasionalism) Η πεποίθηση ότι η σχέση μεταξύ του πνεύματος και του σώματος επιτυγχάνεται με τη διαμεσολάβηση του Θεού.

Zeitgeist Το πνεύμα της εποχής.

Θεωρία της αλληλεπίδρασης (Interactionism) Μια προτεινόμενη απάντηση στο πρόβλημα πνεύμα - σώμα, η οποία υποστηρίζει ότι οι οσωματικές εμπειρίες επηρεάζουν το πνεύμα και ότι το πνεύμα επηρεάζει το σώμα.

Θεωρία της ανάδυσης (Emergentism) Ο ισχυρισμός ότι οι νοητικές διεργασίες αναδύονται από εγκεφαλικές διεργασίες. Η μορφή της θεωρίας της ανάδυσης που σχετίζεται με τη θεωρία της αλληλεπίδρασης υποστηρίζει ότι, από τη στιγμή που θα αναδυθούν οι νοητικές διεργασίες, μπορούν να επηρεάσουν την επακόλουθη εγκεφαλικά δραστηριότητα και, συνεπώς, τη συμπεριφορά. Η μορφή που σχετίζεται με τον επιφανομεναλισμό διατείνεται ότι οι αναδυόμενες νοητικές καταστάσεις δε σχετίζονται με τη συμπεριφορά.

Θεωρία της αντιστοιχίας με την αλήθεια (Correspondence theory of truth) Η πεποίθηση ότι επιστημονικοί νόμοι και θεωρίες είναι σωστές στο μέτρο που αντιστοιχίζουν με ακρίβεια περιστατικά στο φυσικό κόσμο.

Θεωρία της διπλής όψης (Double aspectism) Η πεποίθηση ότι τα σωματικά και τα νοητικά περιστατικά είναι αδιαχώριστα. Είναι δύο πλευρές κάθε εμπειρίας.

Ιδεαλιστές (Idealists) Εκείνοι που πιστεύουν ότι η έσχατη πραγματικότητα σύγκειται από ιδέες ή αντιλήψεις και, συνεπώς, δεν είναι υλική.

Ιστοριογραφία (Historiography) Η μελέτη του προσφορότερου τρόπου συγγραφής της ιστορίας.

Ιστορισμός (Historicism) Η μελέτη του παρελθόντος χάριν της μελέτης, χωρίς να επιχειρείται η ερμηνεία και η αξιολόγησή του με όρους της σύγχρονης γνώσης και των κριτηρίων, όπως συμβαίνει με τον παροντισμό.

Κανονική επιστήμη (Normal science) Σύμφωνα με τον Kuhn, οι ερευνητικές δραστηριότητες που εκτελούνται από επιστήμονες καθώς διερευνούν τις συνεπαγωγές ενός παραδείγματος.

Κοινή παρατήρηση (Public observation) Η συνομολόγηση ότι οι επιστημονικοί νόμοι πρέπει να είναι διαθέσιμοι προς παρατήρηση από οποιονδήποτε ενδιαφερόμενο. Η επιστήμη ενδιαφέρεται γενικά για εμπειρικές σχέσεις που είναι δημόσια επαληθεύσιμες.

Κοινωνικοπολιτισμική αιτιοκρατία (Sociocultural determinism) Ο τύπος περιβαλλοντικής αιτιοκρατίας που τονίζει πολιτισμικούς ή κοινωνικούς κανόνες, έθιμα, κανονισμούς ή προσδοκίες ως αίτια της συμπεριφοράς.

Μη αιτιοκρατία (Nondeterminism) Η πεποίθηση ότι η ανθρώπινη σκέψη ή συμπεριφορά επιλέγεται ελεύθερα από το άτομο και, συνεπώς, δεν προκαλείται από προηγούμενα σωματικά ή ψυχικά περιστατικά.

Μηχανοκρατία (Mechanism) Η πεποίθηση ότι η συμπεριφορά των οργανισμών, συμπεριλαμβανομένων των ανθρώπων, μπορεί να εξηγηθεί πλήρως σύμφωνα με μηχανικούς νόμους.

Μονιστές (Monists) Εκείνοι που πιστεύουν ότι υπάρχει μία μόνο πραγματικότητα. Οι υλιστές είναι μονιστές επειδή πιστεύουν ότι υπάρχει μόνο ύλη. Οι ιδεαλιστές είναι επίσης μονιστές επειδή πιστεύουν ότι τα πάντα, συμπεριλαμβανομένου του «υλικού» κόσμου, είναι αποτέλεσμα της ανθρώπινης συνείδησης και, επομένως, είναι πνευματικά (νοητικά).

Ναυβισμός (Nativism) Η πεποίθηση ότι τα σημαντικά ανθρώπινα γνωρίσματα, όπως η ευφυΐα, είναι σε μεγάλο βαθμό κληρονομικά.

Ορθολογισμός (Λογικισμός) (Rationalism) Η φιλοσοφική πεποίθηση ότι η γνώση μπορεί να αποκτηθεί μόνο με την ενασχόληση με κάποιου τύπου συστηματική πνευματική (νοητική) δραστηριότητα.

Ουνιβερσαλισμός (Universalism) Η πεποίθηση ότι υπάρχουν καθολικές αλήθειες γύρω από τον εαυτό μας και γύρω από το φυσικό κόσμο γενικά, που μπορούν να ανακαλυφθούν από οποιονδήποτε χρησιμοποιεί τις κατάλληλες μεθόδους διερεύνησης

Παθητικός νους (Passive mind) Ο νους που απλώς αντανακλά γνώσικα τις εμπειρίες κάποιου μέσα στο φυσικό κόσμο. Οι οπαδοί του εμπειρισμού δέχονται ως προϋπόθεση τον παθητικό νου.

Παράδειγμα (Paradigm) Άποψη που συμμερίζονται πολλοί επιστήμονες ενώ διερευνούν το αντικείμενο της επιστήμης τους. Το παράδειγμα καθορίζει τι συνιστά γνήσια προβλήματα και τη μεθοδολογία που χρησιμοποιείται προς επίλυσή τους.

Παραδειγματικό στάδιο (Paradigmatic state) Σύμφωνα με τον Kuhn, το στάδιο στην εξέλιξη μιας επιστήμης κατά τη διάρκεια του οποίου η επιστημονική δραστηριότητα καθοδηγείται από ένα παράδειγμα. Δηλαδή κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου είναι που συντελείται η κανονική επιστήμη (*Bd. επίσης Κανονική επιστήμη.*)

Παράτολμες προβλέψεις (Risky predictions) Σύμφωνα με τον Popper, προβλέψεις που προκύπτουν από μια επιστημονική θεωρία και που κατά μεγάλο ποσοστό ενδέχεται να αποδείξουν ότι η θεωρία είναι εσφαλμένη. Για παράδειγμα, αν μια μετεωρολογική θεωρία προβλέπει ότι θα βρέξει σε ένα συγκεκριμένο μέρος κάποια συγκεκριμένη στιγμή, τότε αυτό πρέπει να γίνει έτσι, διαφορετικά θα αποδειχθεί ότι η θεωρία είναι λανθασμένη.

Παρουσιολογισμός (Presentism) Η ερμηνεία και η αξιολόγηση ιστορικών γεγονότων με όρους της σύγχρονης γνώσης και κριτηρίων.

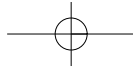
Περιβαλλοντική αιτιοκρατία (Environmental determinism) Ο τύπος της αιτιοκρατίας που τονίζει αίτια της συμπεριφοράς τα οποία ευρίσκονται εκτός του οργανισμού.

Ποιητικός (ενεργητικός) νους (Active mind) Ένας νους που μετατρέπει, ερμηνεύει, κατανοεί ή αποτιμά τη φυσική εμπειρία. Οι ορθολογιστές λαμβάνουν ως προϋπόθεση τον ποιητικό νου.

Πραγματοποίηση (Reification) Η πεποίθηση ότι αφηρημένες έννοιες για τις οποίες διαθέτουμε ονόματα έχουν μια ύπαρξη ανεξάρτητη από τα ονόματά τους.

Προαποκατεστημένη αρμονία (Prestablished harmony) Η πεποίθηση ότι τα σωματικά και τα νοητικά γεγονότα είναι διαχωρισμένα αλλά συσχετίζονται, επειδή αμφότερα ήταν σχεδιασμένα να ακολουθούν όμοιες πορείες.

Προ-παραδειγματικό στάδιο (Preparadigmatic stage)

Σύμφωνα με τον Kuhn, το πρώτο στάδιο στην εξέλιξη μιας επιστήμης. Το στάδιο αυτό χαρακτηρίζεται από αντιμαχόμενες παρατάξεις που ανταγωνίζονται η μία την άλλη για τον ορισμό του αντικειμένου και τη μεθοδολογία ενός επιστημονικού τομέα.

Προσέγγιση διά της ιστορικής εξέλιξης (Historical development approach) Η προσέγγιση στην ιστορία που επικεντρώνεται σε ένα στοιχείο ενός τομέα ή επιστημονικού κλάδου και περιγράφει πώς η κατανόηση αυτού του στοιχείου ή η προσέγγιση στη μελέτη του έχει αλλάξει μέσα στο χρόνο. Παράδειγμα αποτελεί μια περιγραφή τού πώς έχει ορισθεί και μελετηθεί η ψυχική ασθένεια καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας.

Προσέγγιση διά των σημαντικών προσωπικοτήτων (Great-person approach) Η προσέγγιση στην ιστορία που επικεντρώνεται στα πλέον εξέχοντα πρόσωπα που έχουν συνεισφέρει στο θέμα ή τον τομέα υπό εξέταση.

Συσχευτικοί νόμοι (Correlational laws) Νόμοι που ορίζουν τις συστηματικές σχέσεις μεταξύ κατηγοριών εμπειρικών γεγονότων. Αντίθετα με τους αιτιώδεις νόμους, τα επεισόδια που περιγράφονται από συσχευτικούς νόμους δε χρειάζεται να σχετίζονται αιτιωδώς. Μπορεί κανείς να παρατηρήσει, για παράδειγμα, ότι, καθώς η μέση ημερήσια θερμοκρασία α-

νεβαίνει, ανεβαίνει και το ποσοστό των εγκλημάτων, χωρίς να γνωρίζει (ή έστω να ενδιαφέρεται) αν τα δύο γεγονότα σχετίζονται αιτιωδώς.

Σχευικισμός (Relativism) Η πεποίθηση ότι, επειδή κάθε εμπειρία πρέπει να φιλτράρεται μέσα από ατομικές και ομαδικές προοπτικές, η αναζήτηση για καθολικές αλήθειες που υπάρχουν ανεξάρτητα από την ανθρώπινη εμπειρία πρέπει να είναι αιελέσφορη. Για τον οπαδό του σχευικισμού, δεν υπάρχει Αλήθεια, μόνο αλήθειες.

Υλιστές (Materialists) Όσοι πιστεύουν ότι το καθετί στο σύμπαν είναι υλικό, συμπεριλαμβανομένων εκείνων των φαινομένων στα οποία οι άλλοι αναφέρονται ως νοητικά.

Φυσική αιτιοκρατία (Physical determinism) Ο τύπος της αιτιοκρατίας που τονίζει τα υλικά αίτια της συμπεριφοράς.

Ψυχική αιτιοκρατία (Psychical determinism) Ο τύπος της αιτιοκρατίας που τονίζει τα πνευματικά (νοητικά) αίτια της συμπεριφοράς.

Ψυχοφυσικός παραλληλισμός (Psychophysical parallelism) Ο ισχυρισμός ότι το βίωμα κάποιου γεγονότος στο φυσικό κόσμο προκαλεί σωματική και νοητική δραστηριότητα ταυτόχρονα και ότι οι δύο τύποι δραστηριότητας είναι ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλο.

